

Ll. 2096.

Separatum

ACTA

LITTERARUM AC SCIENTIARUM REG. UNIVERSITATIS HUNG. FRANCISCO-IOSEPHINAE

Sectio: GEOGRAPHICO-HISTORICA

Tom. IV. Fasc. 2.

Curant: I. FÖGEL et C. KOGUTOWICZ

C 4487

KUNHALOM

MÓDSZERES TÁJLEÍRÁS A SZEGEDI TANYAVILAGBÓL

IRTA:

MÉSZÁROS OLGA



A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP
TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA

A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK EGYESÜLETE

S Z E G E D
1938



XC 28226

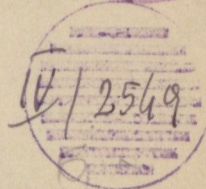
kt. 2096.

C 4487

365

KUNHALOM

MÓDSZERES TÁJLEÍRÁS A SZEGEDI TANYAVILAGBÓL



IRTA:

MÉSZÁROS OLGA

SZEGED
1938



KUNHALOM

MÓDSZEREK TÁJÉKOZTATÓ ÉS SZABVÁNYOK

A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karához benyújtott

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Bíráló: *dr. Kogutowicz Károly* egyet. ny. r. tanár
Társbíráló: *dr. Banner János* egyet. ny. r. tanár

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Magyar Történelmi Intézetének Könyvtára

Lelt. napló: Lsz.: *VI.*

6 csoport: *477* szám.



SZTE Egyetemi Könyvtár



J910010950



Sz 1/91:

	C								
--	---	--	--	--	--	--	--	--	--

 44817

A tájleírás Granö szerint

Alapfogalmak. A terület elhatárolása. A leírás módszere.

J. G. GRANÖ finn geográfus professor 1929-ben megjelent „Reine Geographie“ című munkája eddig szokatlan, a földrajz-tudományban új utakkal, módszerrel ismerteti meg az olvasót.

Tájleírásában abból indul ki, hogy az ember környezetéről érzékszerveivel vesz tudomást. Nála tehát a figyelő ember a központi gondolat. A szemlélet tárgya pedig a környezet, mint érzékelhető komplexum, összeség. Ha a szemlélet eredményezte kép egységes, a környezet máris földrajzi egységnek tekinthető. Meggyőződése az is, hogy a földrajz tárgyának, a földrajzi egységnek érzékileg felfogott és megrögzített képe az érzékszervek együttműködése révén egységes. A földrajzi kutatás tulajdonképeni tárgya tehát *a környezet (Umgebung)*. A környezetnek vannak állandó és változó alkotói. Állandóak a *tárgy-ak (Gegenstand)*, míg ezek tulajdonságai a *jelenség-ek (Erscheinung)* nap- és évszak szerint változnak. E változó jelenségek közvetítésével ismerjük meg tehát a tárgyakat s a jelenségek, ezek összesége, a jelenségcsoportosulások adják voltaképen a környezetet. Hogy ezt a geográfiai összeséget megmagyarázhassuk, ép a jelenségek változó volta követeli a *huzamosabb megfigyelést*. Továbbá szükséges, hogy ezt az egységet (= környezet) ne csak érzékszerveinkkel, hanem a rendelkezésünkre álló eszközökkel is (műszer, szó, fénykép, térkép,...) kutassuk és ábrázoljuk. Az észlelt és vizsgált földrajzi tényezőknek, jelenségeknek *további összehasonlítása, a lé-*

nyegesnek a lényegtelenről, a fontosnak a jelentéktelenről való megkülönböztetése a kutatott terület földrajzi értékét (geogr. Wert) adja. GRANÖ kutató munkája tehát előbb analitikus, majd az eredmények összefoglalása végett szintetikus. De mindkét eljárásában csak azt veszi figyelembe, aminek a környezetben jelentősége van. A geográfusnak bele kell élnie magát a tanulmányozott területébe, kutatnia kell minden — a területre jellemző — jelenséget. A tér, helyzet, elterjedés és idő kérdésének szem előtt tartásával kell megadnia a terület leírását. A leírásakor, vagyis a terület céltudatos analizisekor mindennek előtt meg kell állapítani, hogy mely jelenségek és tárgyak jönnek tekintetbe és hogy ezek milyen mértékben jellemzőek és elterjedettek. Majd a lényegesnek megítéléssel, összehasonlítással és kiválogatással való megállapítása eredményezi a földrajzi karakterisztikumot, s a szintézis további során kialakul a kutatott, a valóságnak megfelelő, bár erősen leegyszerűsített földrajzi egység (geogr. Einheit). Az így kapott földrajzi terület, mint komplexum a környezetből világosan kiemelkedik. GRANÖ szerint tehát a környezet a jelenségek összesége, mely a tárgyak sokféleségéről nyújt ismereteket. Így ő a jelenségeknek, jelenségcsoportosulásoknak tulajdonít elsőbbséget a fontosságot az anyaggal szemben. Szerinte a tárgyak természetétől függő jelenségeket a környezetben működő ható erők (Agentien) eredményezik. A kölcsönhatások sűrű komplexumától átszőtt környezetben a folyamat (Vorgang) és képződés (Bildung) sem egyéb, mint a hatóerő és tárgy kölcsönhatásának eredménye. Ha tehát a földrajzi adottságok összességét akarjuk megmagyarázni, akkor elsősorban a tárgyak jelenségeit kell megfigyelnünk. Az érzékelhető jelenségek alapján a környezetet három részre osztja. Az első a „... földrajzi tájékozódást meghatározó és bizonyos módon az egészet uraló és összefogó látható komplexum: a látmező (Gesichtsfeld)...” (GRANÖ: R. G. 16 old.); a második a feltalálható és szerepetvivő jelentőséggel bíró anyagok: meleg, nedvesség, nyomás (víz, szél és i. t.), hangok, szagok összesége, a bennünket körülvevő anyagokkal (levegő, — részben víz) együtt, mint: közeg (Medium); a harmadik a talapzat (Unterlage oder Substrat), amelynek jelentősége az ellenállása (Widerstand), hordképessége (Tragfähigkeit), lejtője (Neigung) révén válik

nyilvánvalóvá. Mivel azonban az összeségbe az anyagok is beletartoznak, ennél fogva azok is tekintetbe jönnek, de csak másodsorban. Az anyagoknak hét féleségét különbözteti meg: földkéreg, víz, levegő, növényi takaró, állatvilág, népesség, *átalakított anyag (umgeformter Stoff)*. Utóbbival szemben az előző hatot GRANÖ *természetes anyag (Naturstoff)* néven foglalja össze.

Az embert közvetlenül körülvevő (anthropocentricus) környezet tehát az *észlelési tér*. Ameddig a tárgyakat valóságos nagyságukban és plasztikusan látjuk, terjed a *közellátás (Nahsicht)*, míg *távollátás*-kor (*Fernsicht*) a látszólagos nagyságú, árnyékolt, perspektivikus tárgyak képszerű látást eredményeznek. Miután a tárgyak helyét a látmezőben meghatároztuk, a jelenségek térbeli adottságai alapján különböző felszíneket állapíthatunk meg, megkülönböztetvén a közellátásnak megfelelő *közelség*-től (*Nähe*) a távollátásnak megfelelő *táj*-at (*Landschaft*). Azonban ezen antropocentrikus elhatárolás nem elegendő, hanem körülhatárolt, jelenségeit és tárgyait illetőleg meghatározható, azaz szigorúan a föld felszínéhez kötött egységekre van szükség. Ilyen földrajzi *egyed*-ek (*Individuum*) a *törpétérség (Kleinraum)*, a közelségnek megfelelő, környezeti jelenségektől jellemzett felszín és a *vidék (Örtlichkeit)*, azaz a tájnak megfelelő és távollátási jelenségek által meghatározott felszín. — PASSARGE a természetes tájat klíma, geológiai szerkezet és talaj szerint határolja el; míg HETTNER a genetikus összefüggéseket hangsúlyozza. Velük szemben GRANÖ *csak a távollátást* veszi figyelembe. Szerinte bár minden jelenség vizsgálható, mégis az elhatárolás alkalmával már nem jöhet mind tekintetbe. A táj terjedelme olyan nagy lehet, mint a nyílt táj horizontja által határolt felszín. De nem is a felület nagysága a mérvadó, hanem az egységesség foka. Az analízis során is ezeket az egységes felszíneket kell megfigyelni, és nem a csak többé-kevésbé kifejezett határokat keresni. Utóbbi a valóságban különben is csak ritkán van meg. Inkább csak széles átmeneti zónák vannak és ezért nem is döntő fontosságú a határ meghúzása.

A táj egységes felszínének a meghatározása után annak jelenségeit kell sorba venni és leírni. Kutatni kell, hogy a fény, szín és egyéb tér- és időbeli jelenségek mily mértékben jellem-



zik a formailag és anyagilag meghatározott tárgyakat. A táj leírásában csak a kiinduló pont lehet antropocentrikus, később ettől függetlenítődni kell. Az ábrázolás főleg morfológiai és csak kis mértékben kronológiai és fotológiai, mivel a hosszabb időtartamú formatényezők magasabb értékűek a komplexumban, mint a szín és fényfocrrások. Ha a tájban a forma, szín és fényelemek le vannak írva, szintétikus értékeléssel kell kimutatni ezen tényezők befolyását az antropocentrikus egységre. A komplexum ezen szintézise során az analitikus tényezőknek csak egy része lesz figyelemreméltó. A táj jelenségeinek analízise után a komplexumot meghatározó jelenségek szintétikus értékelése és megállapítása a táj *tipusához* vezet el. GRANÖ-nél a típusok ezen erősen általánosított rendszere a „mozdulatlan“ (Unbewegliche) jelenségein, az évi tartamon és ritmuson alapul, és a leíráshoz csak a közvetlen megfigyelés szolgáltatja az alapot. Az érzékelés fontosságát hangsúlyozva GRANÖ *szigorúan elkülöníti a táj leírását annak magyarázásától*. Szerinte ugyanis a pontos *leírás* a legfontosabb és tájtani szempontból itt a *látás* az irányadó. Csak ezután a magyarázat folyamán veszi figyelembe az egyéb jelenségeket, kapcsolatokat. Bár hangsúlyozza a földrajzi egység összeshűvödöttségét, mégis *elsősorban azt ragadja ki, ami a közvetlen és döntő benyomást kelti: a szemléletet*. Szakít tehát a más tudományokban használt genetikai s egyéb módszerekkel, és zseniálisan megoldja a tájleírás problémáját látással, szemlélettel. PASSARGE klímája, geológiai szerkezete, talaja, HETTNER genetikája csak a táj életének ismertetésekor szükséges.

A kunhalmi terület kiválasztása.

GRANÖ rendkívül érdekes és értékes műve adta az eszmét és érlelte meg az elhatározást bennem e munka elvégzésére. A célkitűzésem az volt: mi módon és milyen mértékben lehet megvalósítani GRANÖ tájleíró módszerét alföldi területen.

Dr. Kogutowicz Károly professor úr szíves útbaigazító tanácsára Szeged külterületén, Feketeszélen Kunhalom környékét dolgoztam fel.

A terület 1.5 km hosszú és 1 km széles. Nem zárt földrajzi egység. Ezt az aránylag kis területet tudatosan úgy vá-

lasztottam, hogy a tájelhatárolás nehézségét teljességgel ki-
kapcsoltam. Sőt ellenkezőleg, hogy az alföldi táj egyhangúsá-
gában minél több életet találjunk, épen ezt a kis területet úgy
szemeltem ki, hogy az e vidékre jellegzetes három fő talaj-
típusnak egy-egy darabját magában foglalja. Valójában tehát,
amennyiben a magyar Alföldön éles elhatárolást végrehajtha-
tunk, e kutatási területen három határvonalnak kellene talál-
koznia. De így viszont a növényi, állati és emberi életjelen-
ségek alakulásának és csoportosulásának jóval több változa-
tossága szemlélhető (v. ö. pl. Mozgékonyosság). Egyedüli célom
volt ugyanis, hogy minél nagyobb részletességgel kísérel-
jem meg e területnek GRANÖ szerinti tanulmányozását.

A megfigyeléseket kizárólag az 1935. év tavaszától 1936
tavaszáig terjedő egy évi időtartam alatt Kunhalomra való állandó
kijárással, a jelzett terület bebarangolása, feljegyzések, térké-
pek, fényképfelvételek készítése révén, részben régebbi tapasztalataim s a tanyai néppel való beszélgetések során gyűjtöttem
össze. Irodalom nem állott rendelkezésemre. A szemlélet útján
tapasztalt jelenségeket az analitikus térképek rögzítik (A/I,
II, ... XI). S ezek segítségével — két vagy több analitikus tér-
kép egybevetése, egymásrahelyezése révén — végezhető el
a táj szintézise (Sz/XII, ... XVI térképek). A kísérő szöveg-
rész nem csupán ezen térképek magyarázó leírása. Tehát szö-
veg és térkép — sőt fényképek is — csak együtt használhatók,
mert egymást kiegészítve igyekeznek lehetőség szerint meg-
közelítőleg adni a tájleírásnak egy módszerét.

A következő évben, az évszakoknak megfelelő időközök-
ben ismét látogattam a feldolgozott területet, s az 1937. évi
igen nedves tavaszi időjárás hozott némi változást (I. Talaj).
Ez is egyik bizonyítéka annak, hogy a megfigyeléseknek
hosszú sorozata sem elegendő ahhoz, hogy egy tájról be-
fejezett jellemzést adhassunk, mert a jelenségek és okaik
állandóan változhatnak és változnak és ebből kifolyólag a mó-
dosulásoknak is állandó a lehetősége és bekövetkezése.

A táj analízise.

Domborzat A táj koratavaszi meglátogatásakor a növénytakaró még
A/I nem akadály a távolbalátásnak és a formák szemlélésének. Ezen a területen a felszíni formák nem mutatnak nagy eltéréseket.¹ A D-i része a legalacsonyabb 75·89 m-es mélyponttal. Ny-i, ÉNy-i és ÉK-i irányban apró emelkedéseket, lapos hátakat mutat, amelyeknek legmagasabb pontja is csak a 86 m t. sz. f. m. körül áll. Legszenbetűnőbb dombja Kunhalom (86·3 m) a terület K-i részében. Az alacsony dombhátak között lévő, népies néven „hajlat”-nak nevezett mélyedések, a nyújtott U alakban húzódó Maty-ér ennek a vidéknek a legmélyebb fekvésű részei. A Szeged környéki belvizeknek legnagyobb részét a Maty-ér vezette le. Ez a szerepe ma, az új csatornák kiépítése révén ugyan változott, de még mindig a Maty-ér a legfontosabb belvíz-levezető medre a szegedi határnak.

Talaj Ezek az aránylag egész csekély, 10—11 m-t meg nem
A/II haladó felszínkülönbségek azonban változatos talajtani és élet-tani különbségek előidézői. A lapos mélyedésekben alakulnak ki a szikesek. Nagyobb részüik még termőszik, de fehér foltokban a „vak”-szik is fellép (1).² Mellettük kis humuszos iszapcsík, majd a dombhát oldalain homokos vályog, illetőleg iszapos homok következik. A két északabbi dombhát — valószínűleg a talajművelés hatása következtében is — mindinkább humuszosabbá váló laza, illetőleg kötöttebb homok. A terület északi és főképp ÉK-i hátain még futóhomok is van.

Állandó vízterület nincsen a vidéken, de a mélypontok szikes területei majdnem minden tél végén, tavaszelőn vízzel borítottak. Igen nedves, így magas állású talajvizet eredményező tavasszal pedig, mint az 1937. évi is volt, a talajvíz egészen az iszapos homok felső határáig fedi a földeket és csak május, néha június meleg napjai szárítják ki fokozatosan. Ezért a legmélyebb részeket nem is törik fel, kaszálónak, le-

¹ Az A/I térképen lévő szintvonalak jórészt és a magassági adatokat a szegedi Ármnt. és Belvzszab. Társ. térképéről vettem át. A hiányzó szintvonalak kiegészítése a felszíni formák figyelembe vételével, becslés alapján történt.

² A fényképek sorszáma.

gelőnek használják. Ezeket nevezi az alföldi nép „semlyék”-nek (1, 7). Ezen a nedves késő tavaszon mutatkozott az az egyébként szokatlan látvány, hogy a magasabb fekvésű, útmenti, kis mélyedésekben is vízerecskék kígyóztak, a nagyobb árkokban pedig sokáig magasan állott a talajvíz.

A K-i részen a dombhát futóhomokja iszapos és humuszos homokká sűrűsödik, és alig 1—2 m-es szintsüllyedéssel már a humuszos iszap következik. Ez a „Feketé”-nek nevezett másik jellegzetes talajfajta, — mely inkább az itt tárgyalt területtől K—DK-re bontakozik ki. Az előforduló kilenc talajféleségekben a homok az uralkodó. A talajtérképen rajzolt határok élesek. A valóságban fokozatos az átmenet! Bár vannak a környezetüktől valóban feltűnő határral elkülönülő foltok, mint a „semlyék” fehér „vak”-szik foltjai (1), vagy az ÉNy-i részen a homokba ékelt kis humuszos „Fekete”-folt.

A városi mérnöki hivatal kataszteri térképéről készült másolatot a helyszínen tapasztalt változások miatt némileg módosítani kellett. Kataszteri
földhatárok
A/III

Délen a két semlyék osztatlan területe mellett túlnyomólag nagyobb parcellák vannak. Az ÉNy-i és középső részen a földdarabok elaprózódnak, aminek magyarázata a tanyák nagyobb számában és ezzel együtt a házkörüli változatos növénytermelésben rejlik. — Az új családalapításokkal szaporodó tanyák és ezzel együtt járó birtokmegosztások szembevető összefüggését is szemlélhetjük az A/VIII és A/IV térképek egymásra helyezésekor. — Ugyancsak a birtokmegosztás eredménye a K-i rész „Fekete”-földjének keskeny, hosszú sávjai, a „kardföldek”.

A kataszteri földhatárok között feltűnően és jellegzetesen húzódik a terület Ny-i oldalán egy széles kocsút avagy „köz” (népnyelven) és ÉNy—DK-i rézsút vonalban a Szegedi Gazdasági Vasút kiemelkedő töltése a keskeny sínpárral.

Nyári időszak alkalmával a növényzet eloszlása szerint nagyjában kirajzolódnak a kataszteri földhatárok is. Állandó s egységes növénytakaró csak a két mélyfekvésű kaszálólegelőn van 82—83 m térszín magasságig. Az egész területen legtöbb a gabonaföld. A gabonafélék közül is Növényzet
A/IV

a búza és a rozs. A tanyák környékén, — amelyek legnagyobb számban a gyengébb minőségű homokon épültek s így egyrészt biztosították a lakóház magasabb, szárazabb fekvését, másrészt az értékesebb termőtalaj teljes kihasználását sem akadályozták, — sok a szőlő, beültett gyümölcsfákkal. A szétszórt paprika- (2) s kukoricaföldek is együttesen nagy területet adnának; de tarka változatosságban fellelhető sok egyéb kerti és szántóföldi növény, bár az előbbieknél jóval kisebb mennyiségben. Legfontosabbak: a burgonya, lucerna (szegediesen here), takarmányrépa (népnyelven cékla). A szikes területen legelő, rét van; a kötöttebb talajnak legfőképen a búza, paprika s kukorica, a lazább homoknak pedig a rozs, a szőlő és csaknem mindenféle fajta gyümölcsfa a jellemző növénye. A szőlőket olykor sűrű eper- vagy „olajfa“-sövény (*Elaeagnus*!) határolja. A vízenyős lapályokban fűzfát (3) találunk. A nyárfa és „ecetfa“ (*Ailanthus*) is előfordul. Az utakat, tanyaudvarok határát karcsú, magasra nyesett akác-sorok szegélyezik. A megmetszett szőlők vesszője, az élősövények és akácok gallyai, a gyümölcsfák ritkításakor lemetszett ágak kisebb gallyai 60—70 cm-es darabokra vágva és kévébe kötve szolgáltatják a tanyai „búboskemencé“-k jó és bőséges tüzelőanyagát. A gabonafélék szalmáját ezen a vidéken nem tüzelik fel. A jobb minőségű szalmát téli takarmánynak, a kevésbé értékeset „alj“-nak használják az állatok alá. Csak a disznópörzsölést végzik nagy gyakorlottsággal a rozsnak hosszú szalmájával.

Tájképileg a legmesszebbre ellátzó jegenye-nyár (4) mellett elsősorban a hosszú sorokat, néhol pedig kis erdőszerű tömeget is alkotó akác és a tanyaházak udvarainak elmaradhatatlan, nagy lombú, néhol 70—80 esztendő, hatalmas eperfái (5, 6) a legjellegzetesebb faféleségek. Itt-ott bólongató napraforgók (népiesen „tányérca“) sora von határt két gazda földje között.

Állatok A nagy, rendszerint bekerített tanyaudvarok homokos talaját a tarack köti meg és állandó zöld takaróval fedi be. Tavasztól kaszálásig vagy aratás utánig itt legelnek s hűsölnek az eperfák alatt a házi állatok. A jobb módú gazdáknál általában 2 ló, 2—3 tehén, néhány disznó, néhol néhány birka és aprójószág: legfőképen tyúk és liba van. Csordajárás nincs.

Az állatokat csak az anyaszéna lekaszálása után eresztik ki két első lábukat „nyűg“-gel megbéklyózva egy pásztor gyerek felügyelete alatt a legelőre vagy aratás után a tarlóra. A közönséges házi galamb is csapatosan száll a tarlóra, hogy élelmét megszerezze, mert a gazda gondoskodásából neki csak télen jut ennivaló. — A magasranőtt, útszéli akácra a szarka rakja ügyesen megépített fészket és az útról, a haladó ember előtt vadgalambpár repül fel. A gyümölcsösökben pedig sárgarigó fütytye hallatszik. A fecske és a veréb is elmaradhatatlan a tanyák környékéről, míg a vetések fölött a búbos pacsirta dalol.

Az ember, állat és növény élete ezen a területen is szinte elválaszthatatlan törvényszerűséggel fonódik egy életközösségbe. Tehát az életmegnyilvánulások folyamán tapasztalható mozgások a tájban igen fontosak és jellegzetesek.

Mozgékony-
ság
A/V

A tanyák körül szinte állandó a mozgás. Csak éjszaka pihen itt minden, s csupán a házörző ebek éles füle hallja meg a távoli neszt és jelzi egy-egy vakkantással.

Az úton is állandónak tekinthetjük a mozgást (7). Legélénkebb azonban ott is épűgy, mint a tanyákon a reggeli és esti órákban, a földekre való munkába indulás idejében és alkonyati hazatéréskor; a tanyákban e két időtájban még az állatok, illetőleg a körülöttük adódó dolgok (etetés, aljzás) elvégzése okozzák a sűrűbb jövést-menést. A kocsiforgalom, különösen a város felé vezető úton, hetipiacos napokon (szerda és szombat) szintén megsokszorozódik; a hajnali órákban a város felé haladva, délután pedig ki a tanyák közé. Ez a forgalom valóságos népvándorlássá alakul át országos vásárok alkalmával.

Jellegzetessége a tájnak a napjában hatszor végigrobogó vonat is, a Szegedi Gazdasági Vasút, keskenyvágányú síneken (5) haladó kis motoros mozdonyával és vasúti kocsijaival.

A tanyák elhatárolt területén kívül eső földeken az év nagy részében nyugalom van. Csak meghatározott, állandó időközökben jelenik meg az ember, hogy a gazdasági munkákat elvégezze. Ez a mozgás a növények és a munka faja szerint változik úgy megismétlődésének száma, mint élénksége tekintetében. Egyes eseteket véve alapul legélénkebb a mozgás

paprikaültetéskor, amikor az emberek apraja-nagyja, kocsi, ló hajnaltól késő estig végzi a neki jutó munkát. Majdnem hasonló nagy a mozgékonyosság szüretkor is a szőlőkben. Csak a napi időtartam rövidebb. Ha az egész évi átlagot nézzük, akkor a szőlő kerül első helyre s csak utána következik mozgékonyosság tekintetében a paprikaföld. A többi kapásnövények (kukorica, krumpli, cékla) területei úgy napi, mint évi mozgékonyosság tekintetében jóval az előbbieknél maradnak. A kalászosok területein vetéstől aratásig jóformán megszűnik a mozgás, ezután azonban megélénkül. Az útját rövidítő gyalogos és pásztor emberen kívül a háziállatok minden fajtája felkeresi a tarlót, utóbbiak legtöbbje élelemszerzés végett. Téltre azonban nem marad meg a tarló, szeptember, októberben újra megjelenik a gazda lovaival és felszántja.

Ősz végétől télen át az úton, földön, de még a tanyaházak körül is igen nagy mértékben csökken az ember és állat mozgása okozta élénkség. Csak ezen rövid idő alatt pihen a föld népe, hogy erőt gyűjthessen a kora tavasszal megkezdődő és egész éven át szakadatlanul tartó erős testi munkához. A felsorolt mozgások a hétköznapiak állandó jellegű tartozékai. Ilyen még a reggeli és déli órákban állandóan ismétlődő, a tankezes korú gyermekek iskolába járásából származó mozgás, a tanyákból az úton egy meghatározott pont: az iskola felé és vissza. — Feltűnő a tanyavilágban a vasárnap és hétköznapiak ellentéte is. Ünnepe- és vasárnap az említett mozgásoknak legnagyobb része szünetel, csak a tanyák körül marad meg. Továbbá a délelőtti órákban észlelhető egyirányú mozgás a D-re fekvő rőszkei templom felé, majd vissza. Délután meg a Ny-ra levő Gazdakör a mozgások irányvonala, ahol az idősebbje rádiót és előadásokat hallgat, vagy csendes beszélgetéssel tölti az időt; az ifjúság pedig tánccal szórakozik.

Nyári színek
A/VI

Nagyobb tárgyaknál először a forma vonja magára a figyelmet, viszont a kisebbek, különösen ha nagy tömegben vannak egymás mellett, a színükkel hatnak. Ezért GRANÓ színanalízise teljesen indokolt. Egy tájnak a színe ugyanis — bár bizonyos időközökben megváltozik, mégis — igen jellemző sajátossága annak.

A tárgyak saját, szubjektív színétől meg kell különböztetni azt a színfoltot, színhatást, amit az egy tömegben lévő, egynemű tárgyak összesége ad.

Tájunk nyári túlnyomó alapszíne természetesen zöld. De a kataszteri megoszlás és a növényzetről elmondottak értethetővé teszik, hogy pl. Kunhalom dombjáról végigtekintve a látmezőn a zöldnek minden árnyalata és keveréke pompázik előttünk. Legszembetűnőbbek tömör, sötét színfoltjukkal nemcsak vízszintes síkban, hanem a környezetből kiemelkedve is a tanyák körüli eper- (5) és akáctömegek (10), legtöbbször összeolvadva a közelükben levő gyümölcsösök lombozatával. Élénk ellentétként messzire világítanak a fák közül a fehérre meszelt házfalak (10, 3) és a vörös tetőknek a lombozat miatt csak itt-ott látható foltjai. A legnagyobb kiterjedésű, összefüggő fűzöld színfoltot adják a semlyékek, melyeknek egyöntetűségét a helyenkint fellépő „vak“-szik szürkésen fehérlő kisebb foltjai tarkítják (1). A semlyékek terjedelmes színterülete azonban csak közvetlen közelségből érvényesül, távolabbról eltűnik a környező magas növénytakaró miatt. Erős, határozott mélyzöld foltokat adnak a lucernások. A búza, rozs, árpatáblák fokozatosan erősödő sárgabahajló színeikkel válnak ki éles határaikkal a körülöttük növekedő kapásnövények közül. Ezeknek zöldje — összeolvadva a talaj többé-kevésbé átütő, világos vagy sötétebb barnásszürke alapszínével — szürkészöld színárnyalatokkal teszi még változatosabbá a színek panorámáját.

A színek mélységét, erejét és terjedelmét tekintve a D-i részen kapunk nagyobb, világos egységet, ahol nemcsak a fák hiányoznak, hanem a nagy kukorica és paprikatáblákat az át-szűrődő homok világos színe is halványítja. A vasúti töltés két oldalán, főként a terület ÉNy-i részén a sűrű tanyacsoportok sötét sávja húzódik, a távolabbi részeken egészen mély-sötét foltokat rajzolva az ég horizontjába.

Az alföldi égbolt jellegzetessége a 360°-os horizont, melynek csak legalját takarja el egy-egy tanya vagy facsoport. Így az év folyamán számtalan napkelte és napnyugta szín-pompájában lehet gyönyörködni. Különösen alföldi sajátosság aszályos időben a bíborvörös színeződések véghetetlen skálája. Amikor az égboltot nyári melegben a kumulusz felhők légioja

lepi el, a horizont közelében azoknak kulisszaszerű egymásba torlódása a perspektívának hihetetlen mélységét adja. Zivatarok és egyéb légköri események 100 km-es távolságból figyelhetők meg teljes kibontakozásukban anélkül, hogy a látást bármi is zavarná. Ugyanez vonatkozik minden más égitüeményre is: szivárvány stb. Egyszóval az égboltnak az alföldi tájban ugyanolyan lenyűgöző és kidomborodó szerepe van akárcsak a tengeren.

Megfigyelhető még nyári időben az alföldi róna erős párolgása és ezzel kapcsolatos rendkívül élénk levegővibrálás a talaj fölött.

Őszi színek A/VII

Ősszel megváltozik a táj képe. A nyári színek túlnyomó zöldjét a legtöbb helyen a homok szürke színe váltja fel. A homok minősége szerint azonban ez az uralkodó szín is sokféle árnyalatot tár a szemlélő elé a dombhátak futó homokjának egészen világos fakó szürkéjétől a sötét szürkéig. Ezek a színfoltok megnövekedtek. A növényzet révén egyébként kiéleződő földhatárok nagy része eltűnik, csak egy-egy újonnan szántott parcella rajzolódik ki élesebben frissebb és sötétebb színével. A zöld elvesztette ugyan vezető szerepét, de a semlyékek fakó zöld s a friss vetések kirívó, élénk zöld színe most is jelentékeny területet foglal el. Ez az alacsony növényi takaró és a megfakult, lombhullatott fák barnásszürke törzse és koronája, mely messziről ugyan még sötét foltot ad, de közlől egészen felhígul és átlátszóvá válik (v. ö. 8, 9), már nem fedi el a tanyaépületeket (v. ö. 8, 10). Így a hófehér falak, legtöbbnyire piros, itt-ott fekete tetőekkel és az esőtől védett házoldalakon haragcspiros paprikafüzérekkel (11), a közelben álló, még, elevensárga szalmakazlakkkal és fakósárga kukoricakúpokkal (12) élénk, változatos színhatást adnak és színes tarkaságukkal derűt hoznak a táj egyhangúság felé hajló, tompa talajszíneibe.

A táj tónusa túlnyomóan világos, melytől csak a DNy-i hát különbözik sötét talajszínével és az ÉNy-i rész tömegesebb élénk üde zöldjével.

A színek a fényhatásokkal szcrosan összefüggenek. Nyári, napfényes időben, ha a levegő igen párás a kis tárgyak is messzire világítanak [pl. az eltakart tanyaház falának fehér,

kicsi, kivillanó foltjai (3, 5), tarlón legelésző libák]. A körvonalak élesebbek és határozottak. Fény nélkül, ősszel, viszont még közélről is elszűrkülnek, egybeolvadnak a színek.

Teljesség kedvéért szükséges lenne a téli színekről is számot adni, de ennek lehetőségét a tél kivételes elmaradása meg-
hiúsította. — A kora tavaszi színek pedig nagyrésztben meg-
egyeznek az őszivel.

Ezen a területen a tájból természetes állapotban kevés ma-
radt meg, csupán a semlyékek. A megművelt földek ugyanis
már az ember akarata szerint váltogatják növénytakarójukat,
tehát az átalakított anyagok közé sorolhatók. A növényzetről
azonban az előző fejezetek már szóltak, most tehát csak
a szorosabb értelemben vett átalakított anyagokkal foglalkozunk.

Átalakított
anyag
A/VIII

Az egész területet rézsütosan kettészeli a vasúti töltés.
A keskenyvágányú sínpár talpfái homokos kavics közé vannak
beágyazva, amely anyag e területen nem fordul elő, hanem
messzi tájakról hordták ide.

A táj Ny-i részén széles kocsút vonul É—D-i irányban.
Átalakított-anyag jellege csak viszonylagos. Aláépítve ugyanis
nincs, csak az állandó forgalom végezte el átalakító hatását
a keréknyomok bevágódása képében. Az út homokos részein
mélyen benyomuló, szikes részén csak felszínes, szürkésfehér
porral lepett, messze ellátzó páros vonalaival üt el a környe-
zettől. Az ember maga is növeli ezt az elhatárolást meg-meg-
szakítódó fasorok — melyekből sok helyen már csak egyes fák
maradtak meg — és útmenti sövények telepítésével. A vidéknek
ez a legnagyobb forgalmú útvonala. ÉNy-on torkollik bele egy
másik, hasonló, de valamivel kisebb forgalmú és keskenyebb
kocsút, amely a terület É-i részén vonul Ny—K-i irányban.
A terület keleti és déli határán szintén ugyanilyen jellegű utak
haladnak. Ezek együtt mintegy körülfogják, elhatárolják a leírt
tájat. Látunk még csupán egy kocsinyom szélességű dülőúta-
kat, a fent említett útakról a tanyákba vezető „bejáró”-kat,
itt-ott pedig gyalogösvény taposott vonala tűnik fel.

A tanyaházak nem összefüggően vagy rendszer szerint,
hanem elszórtan épültek a területen. Középen és ÉNy-on a leg-
sűrűbben, a D-i, DNy-i széles területen jóval ritkábban, nagyobb

távolságra esnek egymástól. A tanyák többnyire 3—5, szegényebb helyen kevesebb, kisebb-nagyobb fő- és melléképületből álló csoportot alkotnak tágas, rendszerint bekerített tanya-udvaron. Az átlag $1\frac{1}{2}$ m magas kerítés legtöbbször fenyőfa lécből készült, akácfa oszlopokkal (9). Van azonban drót, napraforgószár (tányéricszár) és deszka kerítés is. Paprikapalántanevelő ágyakat, melyekbe a kipalántálás (paprikaültetés) után konyhakerti veteményeket raknak, gyakran kerítenek náddal. Szükséges ez az egészen sűrű kerítés a szél és a baromfiak, csirkék elleni védekezés miatt. Minden tanya rendszerint lakóház, istálló, disznó- és baromfiól, kocsiszín, magtár („hambár“), „kukoricagóré“-ra (13) tagolódik. Ezek közül a „ház“ (mely elnevezés alatt csak a lakószobás épületrészt értik), az istálló és a kocsiszín, másutt a „hambár“ is többnyire dült L alakban sorakoznak, de néhol más elrendezésben is építik ezeket. A lakóház legtöbb esetben ÉNy—DK-i irányban áll, bejáratával DNy-ra. ÉK-felé rendszerint csak egy vagy két ablaka van, míg a DNy-i frontra széles tornácot („ereszet-alja“) építenek. A majdnem az egész épület hosszában húzódó, fedett, nyitott (11) vagy alul 1 m magasságig belécezett (14), esetleg feljebb drótráccsal bevont tornác sok jó szolgálatot teljesít. Nyári időszakban az itt levő, hosszú, kecskelábú faasztalon — a fal mellett ugyanoilyan hosszú lóca — étkezik a család. S ide függesztik hosszú rúdakra a legértékesebb paprikafüzéreket (11). Innen vezet a bejárat a „pitar“-ba (konyha szabad tűzhellyel). Ebből rendszerint jobbra nyílik a „tisztá szoba“. Benne tömött s hímzett végű párnákkal magasra vetett ágyak (nem használják!), „sublót“ (több fiókos alacsony szekrény), zömökebb festett fenyőfa asztal, mellette a fal felől, a sarokban derékszögben találkozó, két háttal festett pad. Ezt a szobát télen sem fűtik. Ide csak vasárnaponként lépnek be az „ünneplő“ ruhákért. A férfi „gúnya“ helye a sublót fiókban van, az asszonyok „szatyor“-ja (blúz), szoknyája és egyéb ruhái vagy álló fogasról vagy a mestergerendáról csüngenek alá. A „pitar“ bal oldalán van a lakószoba. Egyszerű berendezéséből hiányzik a sublót. Az ajtó melletti sarokban van a terjedelmes búboskemence széles „padká“-jával. Újabban a lakóház tornácos fala, sőt az istálló eleje sem fehérre meszelt, hanem „pengálva“ van; azaz csíkos, virágos régi minták szerint festik egy vagy két

színre, melyben világos alapon kék, vöröses, rózsaszín vagy sötétzöld a minta. Kívül a fal alja 20—30 cm magasan erősen tömör színnel (fekete, sötétkék, barnászörös) van „elhúzva”. A lakószobáktól rendszerint balra az éleskamrával, esetleg borospincével végződik a főépület. Ezeknek bejárata rendszeren a tornácról nyílik. — Innen derékszögben folytatódik az istálló néhol egybeépítve a lakóházzal s csak az ólak állanak elkülönítve. A legtöbb helyen azonban L alakban csak igen közel egymáshoz építik a két épületet (11), melynek K-i vége tehát a tisztaszoba, a másik végéhez építik az istállószarnyat, a derékszög sarkában pedig a kocsiszin, pince vagy a kamra van.

A régi épületek mind vályogból valók és nádtetősek. Az újabb építkezéseken a főépületnek nyerges és cserép a fedele. A tetőszögek 38°, 40°, 45°-osak. A ház „végén” (tulajdonképeni homlokzaton) a faberakásos, napsugaras díszítésű oromzat (15) az öregebb tanyai házak jellemző sajátossága. Találunk azonban már új, „modern” építkezést is nagy ablakokkal, téglafalakkal s oromzattal és köoszlopos nyitott tornáccal (16). Az istállók még legtöbb helyen náddal fedettek. A vastag nád-tető kitűnő szigetelő. Alatta nyáron hűvös, télen kellemes enyhe az istálló levegője. A lakásokon már ritkább, de az istálló ajtókon még gyakran megtaláljuk a fakilincset, mely belülről zár, kívülről pedig rövid „madzag” meghúzásával nyitható. A „padló” kevés kivétellel a lakásokban is a puszta, rideg föld, melyet időnként felhígított tehén-trágyás agyaggal, seprővel „felmázolnak”.

A disznó- és baromfiólak rendszerint együtt vannak külön kis épületben (6). Szembetűnnek s jellegzetesek az udvarokban a lécből készült, oszlopokra felmagasított kukorica-„góré”-k (13) és az ereszek alatt drótra felfüggesztett (11), az udvaron viszont magas akácoszlopokon nyugvó, hosszú paprikaszárító rudak (17).

A nagy udvaron belül gyakran két-három, egymáshoz közelépített épület együttesen egy belső, kisebb udvart fog közre. Ezen az udvaron, máskor a tornác léckerítésén a barnamáz, karcsúnyakú tejes „köcsög”-ök, és „fejő”-k szellőznek lefelé borítottan ráhúzva a lécek hegyére (14).

Messze ellátszik leginkább az udvar középső részén levő, magasranyúló, villásvégű akác-kútgém láncsal toldott osto-



rával. Mellette a négyzetalakú, deszka káva s a hosszú, nyárfából kifaragott itatóvályú (17).

Az udvar mélyebb hajlásában áll a trágyadomb, vagy ahogy a nép mondja: a „telek“ (17). Az épületek mögött olykor külön elkerítve van a szérűskert a szalmakazlakkal, kukorica-szár-kúpokkal, „polyvás“-sal. Szénakazlat alig találunk. A kérébe kötött, száraz „heré“-vel (lucerna) együtt valamelyik melléképület padlásán helyezik el a szénát is.

Változékonyság
A/IX

Nagyobb időközökben szemlélve ugyanazt a tájat egy év leforgásán belül feltűnő változásokat észlelhetünk, amelyekről a nyári és őszi színek tárgyalásakor részben már megemlékeztem. A színváltozástól azonban analitikailag el lehet különíteni a magasságbeli változást, bár a tájban a szemlélő egyszerre látja mind a kettőt.

Ha az elváltozásokat évről-évre figyeljük, megállapíthatjuk, hogy a változások nagy vonásokban ugyanúgy megismétlődnek. A nyári és őszi színek évről-évre ugyanazokat a színárnyalatokat mutatják, csupán a területi elhelyeződés változik, de az is csak részben. A házak, kerítések, utak, fák, semlyékek területileg változatlanok maradnak, csak a növényi takaró évenkénti, periodikus megújulásából eredő változékonyság ismétlődik meg az utóbbiakon, amit GRANÖ „morphographiai ritmus“-nak nevez el.

Teljesen változatlannak csak a házfalakat lehetne feltüntetni. A tető nyári és téli színe már eltérő, sőt idővel az eredeti színében is változás áll be, mert mindjobban megfakul, moha telepedik rá, egyes részeit javítják, foltozzák stb. [Bizonyos mértékben így a falak is a változékonyság törvénye alatt állanak.]

A változékonyság az épületek körül már jobban észrevehető. A kazlak, paprikafüzérek alakja, színe, mennyisége gyakori elváltozást mutatnak. Érdekes megfigyelni, hogy a szalmakazlak vertikális használati felülete megmarad eredeti sárga színében, míg külseje idővel megszürkül.

Legszembetűnőbb a földeken végbemenő változás. A gabona és kukoricavetések mutatják a legnagyobb színbeli és magasságbeli megváltozást. Ősszel a régi és friss szántás, majd a kikelt vetés hosszú zöld csíkjai válnak ki éles határvonalaik-

kal környezetükből, amíg a téli fehérség minden ellentétet ki nem egyenlít. Tavasszal a zöld tömörebbé válik, beáll a növekedés is, majd a zöld szín fokozatosan átmeleg sárgába. Aratás után a tarló zöldes barnás-sárga alapszínén emelkednek a sárga keresztek. Őszelőn pedig a megfakult, kiégett tarló keresztek nélküli, halvány zöldes-szürkességét figyelhetjük meg. E bemutatott példához hasonlóan lehetne leírni a kukoricaföldek megváltozását is, ahol a magasságbeli növekedés túlhaladja a gabonáét. Legkisebb a változás a semlyéken, hol sem a szín, sem a vertikális megváltozás nem feltűnő mértékű. A többi növényzeté a két szélsőség között bőséges változatot mutat.

Száraz és nedves évek tavaszán szintén igen megváltozik a táj képe. A víz nagy területeket lep el s a máskor jelentéktelennek látszó csekély szintkülönbségeknek ugyancsak megnő a jelentősége. Ilyenkor látható valójában, hogy a legtöbb régi tanya, amelyeket régebben még jobban fenyegetett a vadvizek áradata, biztosan nyugodott a szigetekként kiemelkedő dombhátaikon. Ebben az időben, mikor a földparcellák felaprózódása még nem volt olyan nagy fokú, a számban is kevesebb út leginkább két talajféleség határán haladt. [I. A/III és A/VIII egybevetését]. Ennek oka az alábbi részben kitűnik.

Tanyavidéken kevés a kövezett út. Ezen a területen egyáltalán nincs. A közlekedés magán a talajon történik. Lényeges tehát annak hordképességét ismerni, mert ez a közlekedési lehetőségnek is fontos irányadó tényezője. A hordképességen kívül a talajon levő növényzet is jelentékenyen befolyásolhatja a közlekedést s leginkább mint akadályozó faktor szerepel.

Talajhord-
képesség
Akadályo-
zottság
A/X

A talaj hordképessége összefüggésben s arányban áll a kötöttségével. Száraz időben az arány egyenes. Minél lazább a talaj, annál kisebb a hordképessége, annál nehezebb rajta a közlekedés. Ezzel szemben a szikes talaj hordképessége száraz időben az aszfaltéhoz hasonló, de átnedvesedésével arányosan romlik. A homok viszont ugyanakkor javul. A homok gyorsan elnyeli a nedvességet, míg a szik nem eresztí át, a területén a víz sokáig tócsákban áll. A terület közepén levő egyik tanyából É-ra s D-re is vezet ki kocsíút. Száraz időben a szikes utat használják, mert az ilyenkor kemény, ellenálló, míg a laza homokban mélyre süllyed a kerék. Nedves

időszakban (tavasszal, ősszel) fordított a helyzet. Tengerré változik az agyagos szik, az összeállott, megkeményedett homokon viszont könnyebb a járás. A felázott kötött talaj (nemcsak a szik, a feketeföld is) meglágyul, elveszti teherbíró képességét, a ló lába mélyre, a kocsi kereke „agyig“ süpped benne. Úgy hogy a túl nedves időjárás a kötött talajon nagyon csökkenti, majdnem megakasztja a kocsiközlekedést a keletkező igen veszedelmes, szinte feneketlenül váló „kátyú“-k miatt. Természetesen a gyalog közlekedés is csökken. A homokon ezzel szemben a nedvesség javítja a hordképességet. Sőt a telítettségén túl fokozódó nedvesség is — amikor a homokon is „megáll“ a víz — minden akadály nélkül átgázolható. Laza, száraz homokon a gyalog közlekedés is fárasztó; átnedvesedésével természetesen ez is könnyebbé válik. A tanyai magyar ugyan a száraz homokban sem fárad el, t. i. a sarkán (!) jár.

A növénytakaró szintén egymástól eltérő mértékben akadálya a közlekedésnek. Magassága mellett itt lényeges szerepe van a sűrűségének is. Pl.: a sorokba ültetett paprika és cékla földeken könnyebb a mozgás, mint az ugyanolyan magasságú herében; s a magas, de ritka kukoricásban aránylag gyorsabb a mozgási lehetőség, mint az alacsonyabb, de sűrű gabona vetésben.

Az alföldi területen a növénytakaró magassága és sűrűsége nemcsak a közlekedésnek fokozott akadálya, hanem a távolba való ellátásnak is, mert a látáshatárát igen megkisebbíti.

Nyíltság
A/XI

Sík vidéken a tágas horizont ellenére is csak a közvetlen környezetre van rálátás, mert az aránylag alacsony növénytakaró (gabonafélék, kukorica) a távolbalátásnak már nagy akadályai. Tanyaépületek, facsoportok meg egészen el is zárják, szűkreszabják a láthatárt. A szem látó helyzetétől függ tehát, hogy mekkora nyílt területet tud áttekinteni. A nyíltság térképen való ábrázolása így igen nehéz és nem jelentheti azt, hogy a nyíltnek feltüntetett, illetőleg a valóságban nyílt területek egyetlen nézőpontból tényleg át is tekinthetők. Sőt gyakran a szomszédos nyílt területeket is elzárják a felsorolt akadályok.

Nagyobbrészt a növényzettel együtt változik a nyíltság foka is. A térképen a középső sáv épületei, kerítései jelzik az

állandó zártságot. A valóságban azonban nyáron a nagy lombú fák még a tanyaépületeket is annyira eltüntetik, hogy csak lombhullatás után vehetjük őket szemügyre (v. ö. 10, 8). Ilyenkor ezek a fák a nyíltság határai. A növénytakaró eltűnésével, a fák lombja vesztésével tágul a láthatár, a tanyaépületek egészen előtűnnek, s az egész terület nyíltsága jóval fokozódik (v. ö. 4, 18). Általában a terület D-i fele nyílt, a középső sáv települései, a K-i és ÉK-i rész gyümölcsösei, ÉNy-on a ház-csoportok a terület É-i felét zártabbá teszik.

A táj szintézise.

Az analízis után az egyes földrajzi komplexumok, összességek kialakítása következik. Ezt a már szintétikus eljárást megelőzi egy mélyreható értékelő munka, mely az analízis folyamán megfigyelt és térképen rögzített jelenségeket kiválogatja és így megállapítja milyen jelenségek lépnek fel egységesen és azok mily mértékben jellemzik a tájat. Ezt a munkát GRANÖ csak a négy legfontosabb felszín-jelenség figyelembevételével végzi el. Ezek a: forma-, víz- (ezen dolgozatban ehelyett talaj-), növény-, átalakított anyagok jellemző jelenségei, — míg a többi, analitikai részletjelenségeket elhagyja. Ezen szintézis eredményeképpen az egységesen fellépő és karakterizáló értékű jelenségek területei elhatárolhatók és kialakul az erősen leegyszerűsített, csak lényeges vonásai által meghatározott táj, amint ezt a Sz/XII, Sz/XIII, Sz/XIV, Sz/XV térképek mutatják. Az így kapott négy szintétikus térkép együttes egybevetése révén elkészíthető egy összefoglaló szintétikus térkép (Sz/XVI). Ez azt mutatja, hogy hány felszín-jelenség területének határa esik egybe vagy húzódik egymáshoz közel. Eszerint kialakulnak egy, két, három vagy négy „anyagú” határzónával jellemzett területi egységek (l. Sz/XVI). Ha valamennyi felszín-jelenség határvonala fedi egymást, azaz a táj, mint egység homogén, akkor földrajzi típusról szól GRANÖ. Tehát ahány jelenség lép föl egységesen, annyi „anyagú” a táj. Így pl. ha mind a négy együtt van: az illető táj négy anyaggal jellemzett. Viszont pl. ha egy formaterületet más jelenség határvonala is átszel, ott a táj formai egysége már csorbul.

A feldolgozott kunhalmi terület — amint a Sz/XVI tér-

kép is mutatja — nem földrajzi típus. Egyedül a semlyékek négy anyagúak. Nagyobb számban van két anyagú kisebb egység, de egyik-másikán más jelenség határvonala is átfut, ami ezen kis egységek teljességét is megzavarja.

Végezzük el a vidék szintétikus áttekintését a fentebb felsorolt négy főjelenséget sorra véve:

Formafel-
színek
Sz/XII

Kifejezett, jellegzetes formafelszínnek tekinthető az ámbár alig 3 m magasságkülönbséget adó Kunhalom (K)^a és a még feltűnőbbben elkülönülő Maty-lapály (F, G) a lejtős oldalakkal (L, M, N). A lapályok között mint külön egység kiemelkedik a DNy-i homokhát (J). A többi formák alig elütők. Így a még feltüntetett háta is csak alig kiemelkedő részei a kissé hullámos felszínnek, nem feltűnő morfológiai alakulatok. Ezért van az egységes formaterületek között széles átmeneti zóna, amelyet a térképen a formák közötti fehéren hagyott sáv jelöl.

A terület formaegységei:

A = ÉK-i	} síkfelszín	H = ÉK-i	} homokhát
B = ÉNy-i		I = É-i	
C = Középső		J = DNy-i	
D = D-i		K = Kunhalom	
E = Hajlat	} lapály (semlyék)	L = K-i	} lejtő
F = Maty-		M = Ny-i	
G = DNy-i		N = D-i	

Talajfel-
színek
Sz/XIII

A formafelszínénél jóval tömörebb egységeket alkot a talajfelszín. Uralkodó a homok, mely a terület egész É-i felét egyöntetűen borítja. Csupán a K-i határon jelenik meg keskeny csík alakjában a „Fekete“-föld. A D-i résznek a szik az eltérő talajneve. Habár mindhárom talajnem váltogatja egymást, a szik határolódik el legélesebben és területe a legegységesebb jelenségeket is mutatja.

Növényzeti
felszínek
Sz/XIV

Uralkodó felszín a szántóföldi növényzeté. De megszakítatlan egységet csak a DNy-i legelő ad. K-en van ugyan megemlítesre érdemes összefüggő szőlőterület, de a többi szőlő

^a A Sz/XII térképen feltüntetett formafelszíneket jelölik.

és facsoport már a tanyákkal kapcsolatos és így szétszóró szigeteket alkot a szántóföldi növények között.

Eredeti természetes állapotában megmaradt terület, vagyis olyan, amit az emberi beavatkozás nem változtatott meg, kevés van. Ilyen csak a két legelő. A terület legnagyobb része tehát az átalakított anyag körébe tartozik, de összefüggő egységes felszíneket nem mutat. Magyarázata az, hogy a megművelt terület egységét szétagolják az utak, vasút és épületcsoportok sávjai. Egyedül a középső részen az ÉNy-ra húzódó épületcsoportok mutatnak némi egységrehajló összefüggést.

Átalakított
anyagok
felszínei
Sz/XV

A négy szintétikus térkép egymásra helyezéséből adódik a táj összefoglaló szintétikus térképe. Ezen a négyféle jelenség (forma, talaj, növényzet, átalakított anyag) területegységeinek határai vannak egybevetve.

Szintétizálás
útján nyert
terület egy-
ségek
Sz/XVI

Földrajzilag teljesen egységes területen ezek a határvonalak nagyrésztben fedik egymást vagy csak kisebb-nagyobb távolságban átmeneti zónát alkotva haladnak egymás mellett. A kunhalmi terület utolsó térképén azonban a vonalak (tehát anyagok, jelenségek) nagymértékű széttartását, elkülönülését állapíthatjuk meg. Magyarázata, — amit már a munka elején, a terület kiválasztása című fejezetben is jeleztem — hogy egészbevéve a terület nem egységes. A térkép szemlélteti, hogy GRANÖ módszere szerint mennyi kisebb területegység alakul ki rajta. Azért lehet mégis területegységekről beszélni, mert GRANÖ már a két vonalú, tehát két anyagú terület határát is tájéki határzónának értékeli.

Négy vonalú, tehát négy anyagú területegység csak a semlyékeken alakult ki. Ez a tájunkban egyetlen földrajzi individuum a jelenségek szoros okozati összefüggésének eredménye. Legmélyebb fekvése magával hozza állandó talajnemét, növényzetét és az átalakított anyagok hiányát.

Szembetűnő a három anyagú kis területegység a vidék középső részén. D-felől a negyedik határvonal is megközelíti (talaj-határ), Ny-on eltávolodik majdnem a terület határáig, K-en még messzebb, É-on pedig túl a látmezőn, túl a területen. Hogyan alakult ki ez a kis három anyagú, sőt részben négy anyagú területegység? Egy pillantás a domborzati tér-

képre (A/I) megadja a magyarázatot. A sík homokon kis dombhát emelkedik. Ide az ember letelepedett, tanyát épített és körülvette akáccal, szőlővel, gyümölcsössel. Itt látjuk ismét együtt a négy egybeszövődő jelenség önálló területegységet kialakító hatását: A homok (talajfelszín) kis dombhátja (formafelszín) az embernek alkalmas helyet kínál építkezésre (átalakított anyag). Az épületcsoportot „partos“ rész (népies elnevezés) veszi körül, melyen a jól telepíthető jellegzetes növényzet adja a növényzeti felszínt.

A többi részen inkább két anyagú kis területfoltokat találunk. Ezek a tanyák területei s közelségei (átalakított anyag és növényzet határ). A másik két vonal (forma és talaj) rendszerint már nagy területeket vesz körül és ezért az átmeneti zónák szélesek. Igen sok helyen pedig keresztül-kasul szelik egymást a felszínvonalak határai. Annak is jele ez, hogy egyes jelencsoportok nem mindig olyan lényegesek, hogy más jelenség határvonalát is magukkal hoznák. Pl. a homok határának, valamint a síkságnak, dombhátnak nincs mindig a növényzet elterjedésére is határt vonó hatása, viszont a sziknek és ezzel együttjáró formafelszínnek van, mert előidézője és okozója a legelőterületeknek és az átalakított anyagok hiányának.

*

A szintétikus térképek a terület legfőbb tulajdonságait ismertetik és rögzítik meg. De a teljes megismeréshez még sokkal több jelenség összefüggését, egymással szoros kapcsolatban álló kialakulását is szükséges lenne felsorolni, amelyek a táj jellegében többé vagy kevésbé fontosak, de a szintétikus térképekről már nem olvashatók le.

Ezek a jelenségek az analitikus és a szintétikus térképek együttes összehasonlítása-, egymás fölé helyezésekor észlelhetők. Tulajdonképpen így is szintétizálunk, de nem az általános jellegű jelenségeket, mint előbb tettük csupán a szintétikus térképekkel, hanem kisebb részletjelenségek figyelembevételével, azok összefüggéséből, csoportosításából keletkeznek így még a tájra vonatkoztatható jellegzetességek.

Legmélyebb helyet foglalják el a termőszikek 82—83 m t. sz. f. magasságig. Míg a laza futóhomok a magasabb szinteken van (É—ÉK), addig az iszapos homok és homokos vályog a meredekebb lejtőkön található. Összefüggések a formafelszínekkel II és I⁴

A termőszik a lapályokon van. A hátaik oldala már kötöt- II és XII
 tebb homok. A hátaikon és síkokon egységes talajeloszlás nincs. A DNy-i homokhát (J) ép oly kötött talajú, mint a D-i síkfelszín (D). A középső nagy sík felületen (C) a vasútvonaltól É-ra futó és laza homok van, míg D-re már humuszossá válik. Az ÉNy-i síkon (B) pedig a vasútvonaltól É-ra van az iszapos-homok. Az ÉK-i nagy sík területen (A) egymás mellett humuszos és iszapos homok van s ezek átmennek futóhomokba. A mellette levő homokhát már egészen ebből áll, míg a tulajdonképeni Kunhalom (K) kötött iszapos homok.

A lejtők dőlése irányát törvényszerűen követik a szántók III és II
 földcsíkjai. A síkabb területen ilyen összefüggés nem állapítható meg.

A két semlyék-lapály nagy, egységes parcella. A DNy-i III és XII
 hát (J) húzóadási irányát keresztbe szelik át földcsíkok.

A legmélyebb részeken vannak a legelők, míg a szőlők IV és I
 csak 83 m t. sz. f. magasságban kezdődnek.

Csak a két lapályt borítja egységes legelő. Nagyobb szőlő IV és XII
 területek a homokhátaikon vannak (H, I). A mélyebb, vizesebb területen fűzfákat találunk.

Szín szempontjából csak a semlyékek és a D-i sík (D) VI, VII és XII
 egységes, a többi formafelszín tarka.

A vasút és főbb útvonalak a sík, illetőleg átmeneti terü- VIII és XII
 leteken vezetnek. Az épületek a két lapályon teljesen hiányzanak! A többi felszíni formától nagyjában függetlenek.

⁴ Az összehasonlításokhoz használt térképek rövidség végett csak római számaikkal vannak jelölve.

- IX és XII Csak a semlyékek egységesek a kétszeri színváltozás szempontjából.
- X és XII A talaj hordképessége a talajnemek szerint alakul. A lapályok egyben akadálymentesek is.
- XI és XII A lapályon csak hosszirányban szabad az áttekintés, mert két oldalán lejtők emelkednek. A többi helyen kizárólagosan csak a felszíni formák nem akadályozzák a nyíltságot.
- Összefüggések a talajjal III és II A termősziken kívül a többi talajnem a kataszteri földhatárokkal semmi összefüggést nem mutat.
- IV és II A termősziken és homokos vályogon vannak a legelők, a többi kötött talajfajtákon paprika és kukorica, a homokon pedig a gabonafélék a nagyobb terjedelműek, minden külön megállapítható törvényszerűség nélkül. A szőlő már szembe-tűnően a lazább homok növénye.
- VI, VII és II Csak a szikes területnek és a vele összefüggésben álló homokos vályognak van a talajszínek állandóságára hatása.
- VIII és II A szikes talajon nincs átalakított anyag. A többi területen a talaj nem mértékadó az átalakított anyag mennyiségére. Ezek inkább egymással mutatnak kapcsolatot. Világos pl. a tanya-csoportok és a forgalmas útvonalak közti összefüggés.
- IX és II A legkisebb változékonyság a szikes talajokon tapasztalható.
- X és II A legkisebb hordképességű a homok, legnagyobb a szik, melyen az időszakos akadályozottság is a legkevesebb ideig tart. Természetesen az előbbi megállapítás a nedvesség okozta elváltozások kikapcsolásával értendő. Esőzéskor már a homok teherbírása növekedik és a sziké csökken, csúszóssá, kátyússá válik. Tartós nedves időszak esetén a talajvíz a sziken oly mértékben is összegyűlhet, hogy az akadályozottságot is állandósíthatja, sőt hosszabb ideig tartó felszínváltozást is okozhat.

A legtöbb analitikai térképnek van bizonyos összefüggése a kataszteri földhatárokkal (A/III), mert éppen a parcellák adják az egyes jelenségek területeinek határát. Ez az egyetlen „alap“, amivel ép ezért sok jelenség esik egybe. Az által, hogy az ember önkényesen váltogatja az egyes földeken a növényzeti felszíneket, mintegy saját maga mesterségesen idézi elő a többi jelenségek mozaikszerű eloszlását is.

Összefüggések a kataszteri földhatárokkal
IV és III
(p. o.)

A termények művelésére szolgáló munka szerint különböző az egyes földparcellákon a mozgékonyság eloszlása. Legnagyobb a szőlőkben, melyek egyuttal gyümölcsösök is. A legtöbbször itt látható az ember, mert a szőlőműveléssel járó sokféle munka, a gyümölcsfák ápolása és a gyümölcsfélék szedése igen gyakran teszi szükségessé az ember jelenlétét. Majdnem megközelítik a szőlőket mozgékonyság tekintetében a paprikaföldek. Trágyázás, tavasziszántás, „porozás“ (ültetés előtti kapálás), ültetés, a sokszori kapálás, szedés és végül legeltetés az emberi és állati mozgások sokféle változatát adják. A kalászosok közül az árpa- és rozsföldeken gyakoribb a mozgékonyság, mert ezeknek földjét aratás után mindjárt felszántják, és újra bevetik rendszerint csalamádéval (népiesen „mísling“). A kaszálókon nyárig nincs mozgás, azután a legeltetéssel már gyakorivá válik. Kevesebb a mozgás a kapásnövények között, mert a velejáró munka természetének megfelelően csak vetés, kétszeri kapálás és őszi szedéskor van bennök mozgás.

Összefüggések a növénytakaróval
V és IV

A nyári színt természetesen elsősorban a növényzet szabja meg. A sárga árpaföldek a legvilágosabb területek, míg a búza- és rozsföldeken a sötétebb, a zöld a kifejezett szín. A paprika, cékla és kukorica földeken a talaj színét hosszanti zöld csíkok tarkítják. Egységesen zöld a legelő és here. Előbbi világosabb, utóbbi sokkal mélyebb színárnyalatú. Zöldek a fák is. De különbözik az akác világos zöldje a sötétlő eperétől, az ezüstös Elaeagnustól és nyártól. A szőlőkben a tőkék és a gyümölcsfák zöldje mellett ott „sötétlik“ a fatörzs, illetve a világosabb homokszín.

VI és IV

Az őszi színek között már erősen háttérbe szorul a növényzet színe a túlsúlyra jutott talajszín mellett. A szántásokon csak

VII és IV

itt-ott van meg az őszi vetés zöld csíkja, míg a tarlók, kiperzselt kaszálók szinte egybeolvadnak a talaj szürke homokszínével. A színhatást sötétítik a lombtalan fák ágai, törzsei; csak az „olajfa“-sorok zöldelnek még ezüstösen. A betakarított „szárkúp“-ok és szalmakazlak a tanyák körül sárgállanak, és mint igen feltűnő s erre az egész vidékre jellemző szín: ott piroslik a házak falán a sok paprikafűzér.

VIII és IV

Az cserfák, többnyire az Elaeagnusok is a tanyaépületek mellett vannak. A fasorok és sövények pedig az utakat szegélyezik. A kertek bekerítettek.

IX és IV

A változékonyság a növényzettel is szoros kapcsolatban van. Épp a növényzet szín- és magasságbeli változása alkotja a táj „Veränderliche“⁵ elemét az átalakított anyag viszonylagos állandóságával szemben. A legelő többé-kevésbé állandó zöld színét csak a téli hótakaró fedi el évente egyszer. A herések is állandóan zöldek a tenyészeti idő alatt. Változó a sárga szalmakazal is, mely ősszel emelkedik fel és az év leforgása alatt folyvást fogy. A kukoricaszár-kúpok is eleinte a földeken sorakoznak, majd őszi betakarítás után a tanyák mellé kerülnek. A paprika pirossága is csak szedés és „fűzés“ után jelenik meg a tanyaházak falán, ahol idővel megsötétedik. A fák lombjuk hullatásával ugyancsak elsötétülnek.

X és IV

A talaj hordképességét fokozza a növényzet, amennyiben a legnagyobb teherbírású területeken a füvek sűrű gyökérzete is hozzájárul a kötöttséghez, illetőleg ennek talajnedvességgel kapcsolatos változásait nagy mértékben kiegyenlíti. A szubsztrátum akadályát a növényzet változó magassága mellett annak sűrűsége adja. A legelő füve voltaképpen nem számít akadálnak. A paprika, cékla, burgonya alacsony termetük mellett sajátos, sorokban való elhelyezkedésük miatt is a haladást elég könnyen lehetővé teszik. A $\frac{1}{2}$ —1 m magas szőlőben a sorok mentén lehetséges az akadálytalan közlekedés, de a szőlő terebélyesedésével növekedik az ellenállás. Egy méternél magasabbra nő fel a gabona s így a gabonaföldek nagyobb akadályként jönnek számításba. Az akadályozottsági

⁵ Granö elnevezése.

időtartam is különböző. Az árpaföldek korábbi learatásuk által hamarabb lesznek akadálymentesekké. Legmagasabb akadályt a kukoricások adják. A kertekben levő növényzet tulajdonképpen nem jelent különleges akadályt, csak a kert kerítése.

A terület nyíltságát az enyhe formafelszínek mellett az alacsony növényzet okozza. Határokat von a szőlők gyümölcsfáinak és a tanyák körüli, utakmenti fáknak magasabb, sötétlő tömege. De ez is csak bizonyos irányokban van meg, ahol a facsoportok egy többé-kevésbé zárt területrészt képeznek. A kukoricások magasságuk révén ugyancsak akadályozzák a látást. Mindezek a tenyészeti idő bizonyos szakasza kivételével a nyíltságot nem korlátozzák, míg a semlyékek nagy legelő területei állandóan nyílt felszíneknek tekinthetők. A sűrű fasorok, illetőleg sövények, kerítések, épületek izolátorokként szerepelnek.

XI és IV

Az úton szinte állandóan észlelhető mozgás. Az ösvényeken, kocsúton ember, állat, kocsik járnak, míg a síneken csak meghatározott időközökben robog végig a Gazdasági Vasút. Állandó mozgás van a tanyák területén is.

További összefüggések
VIII és V

Gyakoribb mozgás a legnagyobb teherbírású területeken: az úton, illetőleg a tanya területeken történik.

X és V

A gyakoribb mozgás a teherbírásra is hatással van. A tanyaterületeken, ahol legnagyobb a mozgás, a teherbírást mesterségesen is fokozzák. Az udvarnak legalább egy részét (az épületektől határolt belső udvart) szikesítik. A külső nagyobb részét a tarack szővi át oly tömötté, hogy a laza homok teherbírása meghatványozódik. A homokos úton a keréknyom mély V alakú bevágást készít, amelyben a talaj legjobban összetömörül. A talaj teherbírása a keréknyomon kívül jóval kisebb. Ezért homokon haladó kocs csak akkor hagyja el a keréknyomot, ha ki kell valamit kerülnie. Az útszélen a sort alkotó akácok vagy sövények gyökerei a talajt szintén megkötik, keményebbé teszik. Ezért látható a kitaposott gyalogjáró ösvény is közel a fasor tövéhez. A széles kocsúton pedig a kocsinyomok szintén mindkét oldalon a fasorok közelében haladnak, ahol a benyomuló gyökerek fokozzák a teherbírást.

X és VIII

Az átalakított anyagok (épület, kerítés, vasúti töltés) egyben a legnagyobb akadály gyanánt is jelentkeznek.

XI és VIII A tanyaépületek, mint a legjellegzetesebb átalakított anyagok egyben zárt területek is. Viszont a vasút és a főutak hosszirányban egészen nyíltak.

X és IX Azok a területek, melyeknek színei évente háromszor változnak, egyben 1 m-nél alacsonyabb akadályt is jelentenek, míg a színükben többször megváltozók, magasabb akadályok is.

XI és IX A nyílt területek egybeesnek az 1 m-nél alacsonyabb vertikális változást jelentő területekkel.

XI és X A nyílt területeken az akadályok legfeljebb $\frac{1}{2}$ m magasak, míg a nagyobbak természetesen a zártságot fokozzák.

Az összehasonlítás, szintétizálás tovább is fokozható. Pl. ha négy térképet (IV, VI, VII, IX) vetünk egybe, azt is megállapíthatjuk, hogy a növénytakaró ismerete adja a színek tarkaságát és a változékony színváltozásait.

Az egyes jelenségek szintétikus egybekapcsolása után a végeredményképen kapott karakterisztikus területegységek (Sz/XVI térkép) leírása következne. Kunhalom területén végzett szintézis azonban csak egészen széttagolt kis egységeket eredményezett, amelyek közül legkifejezettebb a semlyék egysége. De úgy ennek, mint a többi három és két anyagú egységekre vonatkozó tényeknek kiszedése, rendszerezése már csak az eddig elmondottak ismételése lenne. Egyébként is, aki veszi magának a fáradságot és a helyszíni kutatás temérdek anyagát magában foglaló térképeket egybeveti, az hamarosan meggyőződhet arról, hogy e módszertani munka még sok nyers anyagot tár fel. Talán az igazolja leginkább GRANÖ módszerének használhatóságát, hogy a térképek segítségével most már valóságos laboratóriumi munkát végezhet és újabb összefüggéseket állapíthat meg bárki anélkül, hogy a területet járná.

Tudom, munkám igen gyarló próbálkozás csupán, de ta-

lán példa azon végkövetkeztetés megerősítésére, hogy a föld felszínének bármely részén, az élet megnyílvánulások számtalan változatában a történések, ok és okozat kapcsolata, minden jelenség összeszövődöttsége, egymásból folyó volta, röviden a földfelszín jelenségeinek kölcsönhatása földrajzi szempontból is sokkal nagyobb, mint azt ezelőtt gondolták. Nem elég tehát még az sem, hogy évszakonként többször is meglátogatunk egy tájat, megfigyeljük életjelenségeit s pontosan rögzítünk mindent térképen vagy fényképpel, okokat keresünk és a tapasztalatainkat magyarázni próbáljuk vagy épen tudjuk, mert mindez lehet hogy csak addig a pillanatig érvényes, míg rátaláltunk és leírtuk. Sokkal jobban a változás törvénye alatt áll minden, mintsem egy tájat véglegesnek, késznek, meg nem változónak elfogadhatna éppen a földrajztudomány.

Boldog örömmel mondok őszinte köszönetet és mély hála-érzet dr. Kogutowicz Károly professor úr iránt, aki nemcsak irányított mindig készséges útbaigazításaival, hanem messzemenő jóindulatával dolgozatom megjelenését is lehetővé tette.

Nagyon köszönöm dr. Król Oszvald műszaki tanácsos úrnak és a szegedi Árm. és Belvízszab. Társ. Igazgatóságának a szükséges térképekhez való hozzájárulás megkönnyítését. Hálával köszönöm meg dr. Miháltz István tanársegéd úrnak a talajminták meghatározását és dr. Györffy Barnabás tanár úrnak a fényképfelvételek készítését és egyéb irányú segítését.

Készült: a szegedi m. kir. Ferencz József Tudományegyetem Földrajzi Intézetében. Igazgató: dr. Kogutowicz Károly egyet. ny. r. tanár.

Forrásmunkák :

- J. G. Granö*: Reine Geographie — Publ. Inst. Geogr. Univ. Aboensis [Turkuensis] N:o 3, Helsinki 1929
Treitz Péter: A belvizek mozgása Szeged határában — Hidrológiai Köz-
 löny I. k. 1921

Irodalom :

- Otto Graf*: Vom Begriff der Geographie — München u. Berlin 1925
J. G. Granö: Die landschaftlichen Einheiten Estlands — Loodus, I. Tartu [Dorpat] 1922 (Deutsches Referat)
 — Die Forschungsgegenstände der Geographie — Acta Geogr. I.
 — N:o 2 u. Publ. Inst. Geogr. Univ. Aboensis N:o 1, 1927
 — Die finnische Landschaft — Terra 1927; u. Publ. Inst. Geogr. Univ. Aboensis N:o 2, 1927 (Deutsches Referat)
 — Suomen Kartasto [Atlas of Finland] — Helsinki 1925—1928
 — Die geographischen Gebiete Finnlands — Publ. Inst. Geogr. Univ. Turkuensis [Aboensis] Nr. 6, 1931
 — Geographische Ganzheiten — Petermanns Mitteilungen 81. Jahrg. (9/10), 1935
Alfred Hettner: Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden — Breslau 1927
Dr. Kogutowicz Károly: Dunántúl és Kis-Alföld I — Szeged, 1930
Siegfried Passarge: Die natürlichen Landschaften Afrikas — Peterm. Mitteilungen 1908
 — Die Grundlagen der Landschaftskunde I—III — Hamburg 1919—1920
 — Das Problem landschaftkundlicher Forschung u. Darstellung — Mitt. d. Geogr. Ges. in Hamburg 1927
-

Kunhalom

Methodische Beschreibung eines Teiles des Tanyagebietes der Stadt Szeged

Zusammenfassung.

In meiner vorliegenden Abhandlung versuchte ich GRANÖ's Methode an einem kleinen Teil des Ungarischen Alföld anzuwenden. *Kunhalom* liegt westlich von der kgl. Freistadt Szeged und gehört zu deren Verwaltungsgebiet. Es ist ein Teil des sogenannten *Tanya-Gebietes*, eine Region der charakteristischen Einzelhofsiedlungen.

Zu meinem methodologischen Versuch wurde gerade dieses Teilgebiet gewählt, da hier die drei typischen Bodenarten des Ungarischen Alföld aneinander stossen, folglich die Gestaltung und Umwandlung der Erscheinungen der Pflanzen- und Tierwelt, sowie des menschlichen Lebens abwechslungsreiche Beispiele bieten.

Die erarbeiteten Karten sind auch mit deutschen Erklärungen versehen. Im Folgenden beziehen sich die Zahlen am Rande auf diese Karten, diejenigen im Texte auf die Abbildungen.

Die Höhenunterschiede sind ganz gering.

A/I

Der kleinste Höhenunterschied ist jedoch Ursache bedeutender Umänderungen in der Bodenbildung und in den biologischen Bedingungen. Szik-(Alkali-)boden, humushaltiger Schlamm, lehmiger-, humushaltiger Sand, Flugsand sind hier vorzutreffen, offene Wasserflächen hingegen keine.

A/II

Beständige, unveränderliche Pflanzendecke bilden einzig allein die Wiesen („Semlyék“) der Szikboden (7). Auf dem Hu-

A/IV

musboden wird vorwiegend Weizen und Paprika (2), auf dem Sandboden Roggen angebaut und Weinrebe gezogen. In den Weingärten ist die Zahl der Obstbäume ziemlich gross. Bestimmend für das Landschaftsbild sind die Akazienbäume (10) längs der Wege und Parzellenränder und die Maulbeerbäume in jedem Bauernhof (5, 6).

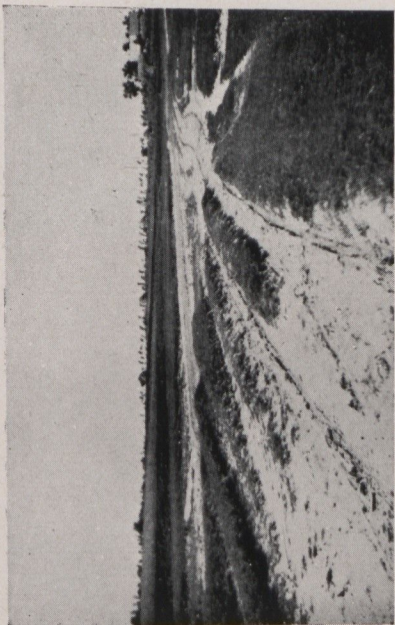
- A/V Die Bewegungen der Tiere und Menschen ergeben ständig sich wiederholende Erscheinungen im Landschaftsbild (7, 17).
- A/VI, VII Die Farben der Landschaft wechseln in den Jahreszeiten beträchtlich, überdies ist nach Laubfall das Hervortreten der Siedlungsobjekte im Landschaftsbild bezeichnend (Vergleiche! 10 u. 8, 4 u. 18).
- A/VIII In der Landschaft sind nunmehr bloss die Wiesen natürliche Gebilde, alles Übrige ist umgeformter Stoff, z. B. die Fahrwege mit tiefen Radspuren, der Damm der Kleinbahn, die Hausgruppe etc.
- A/IX Die Landschaft ist hinsichtlich Farben, sowie Wachstum während des Jahres steter Änderung unterworfen.
- A/X In trockenen Zeiten ist die Tragfähigkeit der schweren Szik-(Alkali-)boden die grösste, diese nimmt aber mit der Durchfeuchtung ab. Am Sande ist das Gegenteil zu beobachten.
- A/XI Im Flachland ist trotz des Horizontes von 360° die Offenheit oft begrenzt. Getreide- und Maisfelder, Gebäude, Baumgruppen verdecken in bestimmten Richtungen die Landschaft vor dem menschlichen Auge.
- Von den durch *Analyse* erfassten Erscheinungsgruppen sind die vier wichtigsten: die Formen, der Boden, die Pflanzendecke und der umgeformte Stoff. Durch *synthetische* Zusammenfassung der wesentlichsten Eigenschaften dieser Erscheinungen gelangen wir zu dem stark vereinfachten, jedoch der Wirklichkeit entsprechendem Landschaftsbegriff.
- Sz/XII Die wichtigsten Formenelemente sind die ebenen Flächen und die schwach geneigten Oberflächenteile.
- Sz/XIII Vorherrschende Bodenart ist der Sand.
- Sz/XIV Überwiegend ist der Ackerboden.
- Sz/XV Zum grössten Teil besteht die Landschaft aus umgeformten Stoff.
- Sz/XVI Bringen wir die vier synthetischen Karten übereinander, so erhalten wir eine *zusammenfassende synthetische* Karte der

Landschaft. Sie zeigt, dass das Gebiet nicht einheitlich ist. Wir erhalten mehrere kleine Teile „von zwei Stoffen“ (Granö) — (Pflanzendecke und umgeformter Stoff) —: dies sind die Einzelsiedlungen (Tanya). Bloss die Gebiete des Szik scheiden als Gebiete „von vier Stoffen“ aus (Form, Boden, Pflanzendecke und umgeformter Stoff). Das kann dadurch erklärt werden, dass die tiefe Lage der Wiesen („Semlyék“), ihre ständige Bodenart, Pflanzendecke und den Mangel an umgeformten Stoffen mit sich bringt.

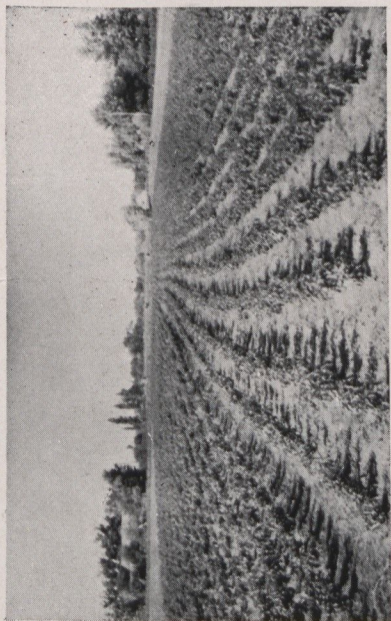
Die Karten sind vorzüglich geeignet zu weiteren synthetischen Vergleichen und ergeben interessante Regeln — ein Beweis für die Verwendbarkeit GRANÖ's Methode.

A fényképek jegyzéke:

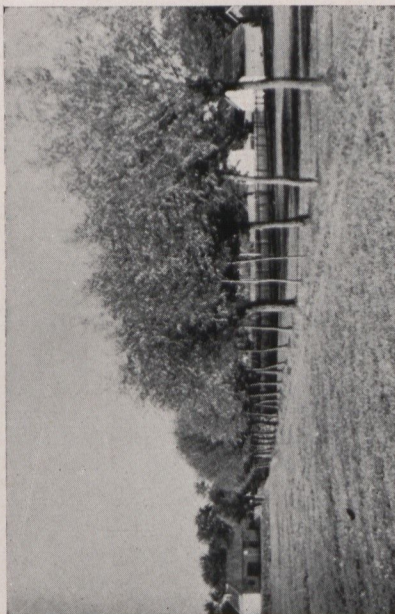
- | | | |
|------------|---|--|
| I. tábla | { | 1. „Semlyék“ (kaszáló-legelő) szélén vivő kocsit. Rajta és körülötte „vak“-szik fehér foltjai. |
| | | 2. Paprikaföld. |
| | | 3. „Semlyék“-széli fűzfásor. |
| | | 4. Jegenyenyárfák, jobb szélén akáccal szegélyezett gyümölcsös. Az előtérben tarló. |
| II. tábla | { | 5. Tanya eperfákkal, közelében szalmakazlak. Előtérben a Gazdasági Vasút. |
| | | 6. Magános eperfa, mögötte istálló. Balra egybeépített baromfi- és disznóól. |
| | | 7. „Semlyék“. |
| III. tábla | { | 8., 9. Tanya ősszel. |
| | | 10. A 8. képen látható tanya nyaron. |
| | | 11. Nádtetős tanyaház nyitott „ereszetalja“-val (tornác). Az esőtől védett házfalon paprikafűzések sötétlenek. Bal szélén rozoga istállórészlet. |
| IV. tábla | { | 12. Kukoricaszár-kúpok. |
| | | 13. Kukorica-„góró“. |
| | | 14. Régi, nádtetős lakóház. Az „ereszetalja“ léccel kerített. |
| V. tábla | { | 15. „Napsugaras“, faberakásos oromzat, — régi szegedi építkezési sajátosság. |
| | | 16. „Modern“, tornácos tégl-épület nagy ablakkal. |
| | | 17. Piros cserepes lakóház. Az udvaron rúdakon száradó, sötétpiros paprikafűzések s messzire fehérítő „búboskemence“. |
| | | 18. A 4. képen látható jegenyenyárfák ősszel. |



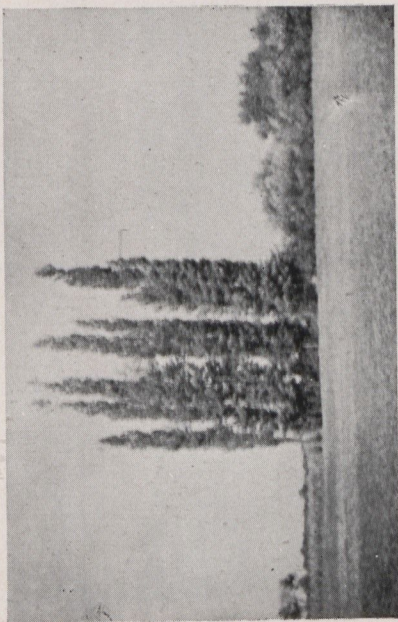
1



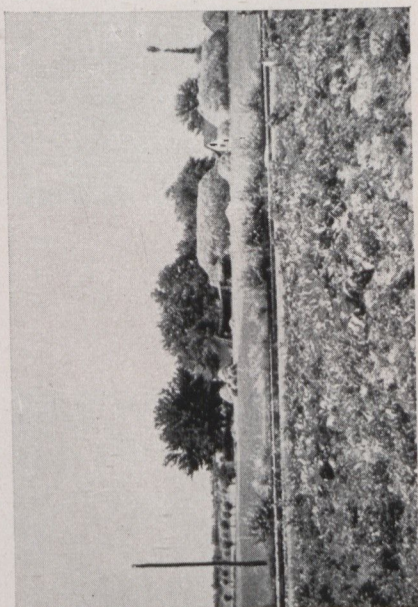
2



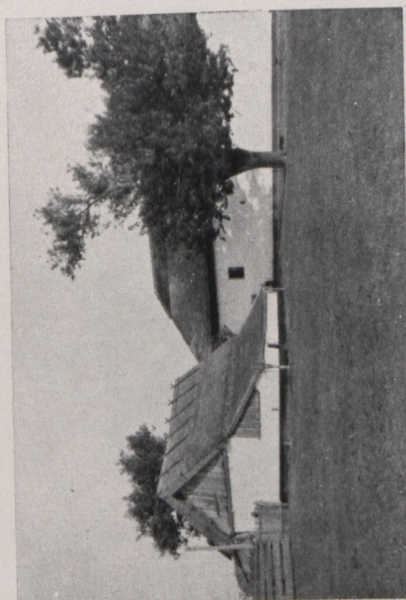
3



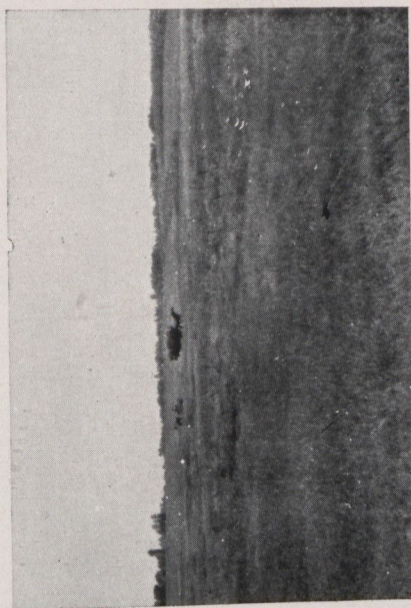
4



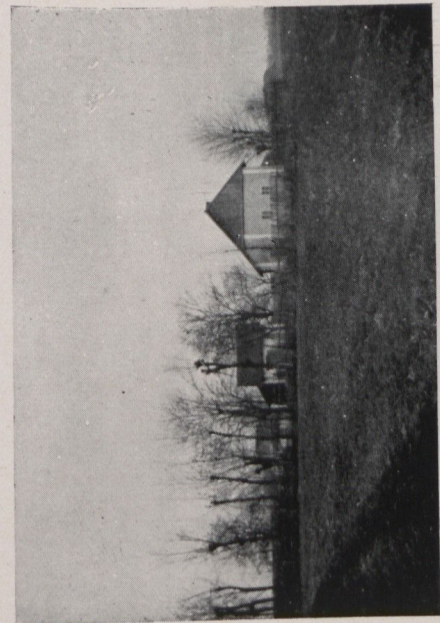
5



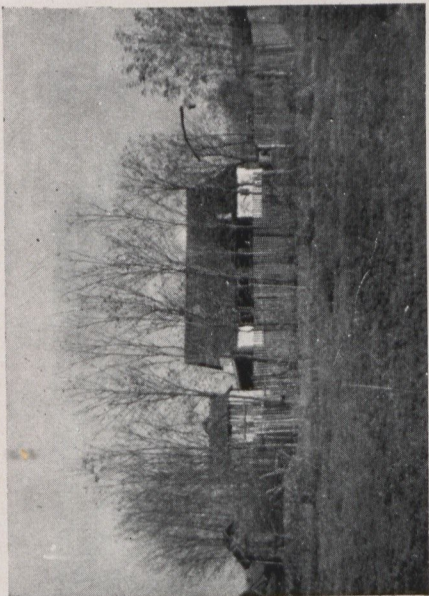
6



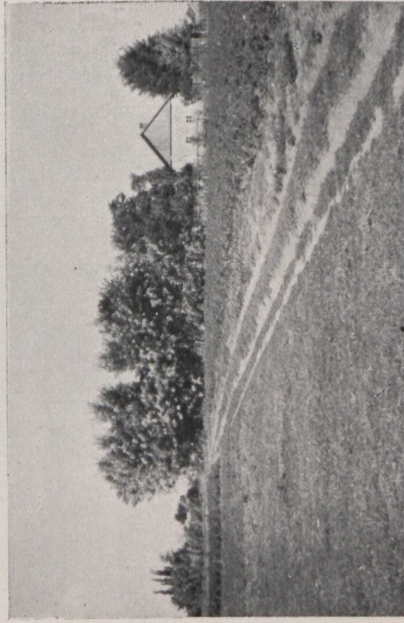
7



8



9



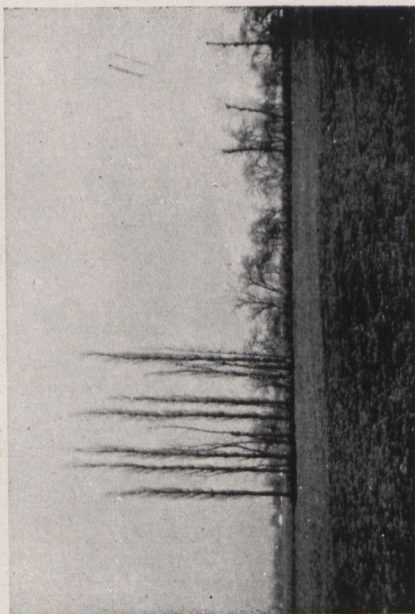
10



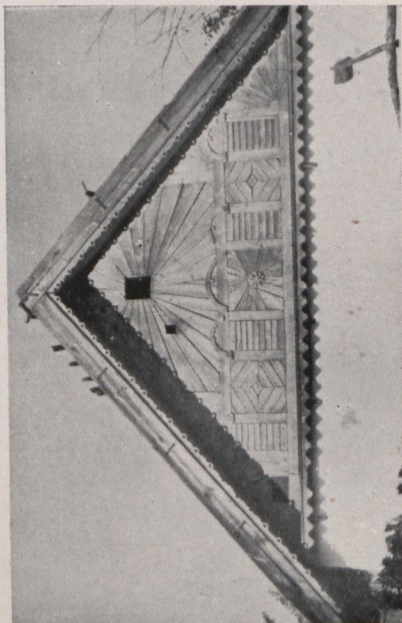
11



16



18



15



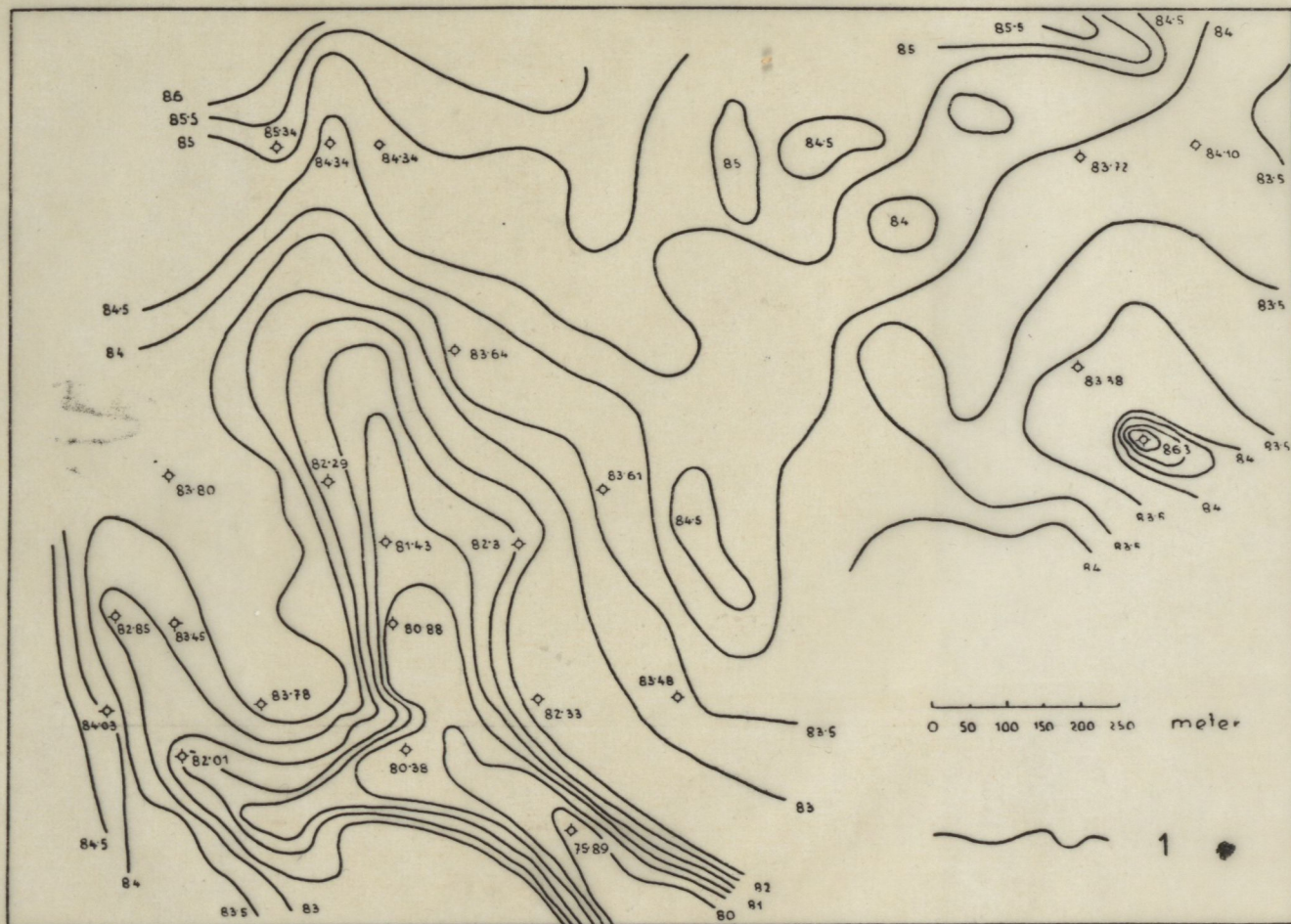
17

Erklärung zu den Lichtbildern:

1. Fahrweg am Rande einer Wiese („Semlyék“). Weisse Flecken der stark „ausgelaugten“ Szikboden.
2. Paprikafeld.
3. Weidenreihe am Rande eines „Semlyék“.
4. Pappeln. Rechts von Akazien umsäumter Obstgarten. Im Vordergrunde unbebaute Fläche.
5. Einzelhof („Tanya“) mit Maulbeerbäumen, in der Nähe Strohschober. Im Vordergrunde die Kleinbahn.
6. Einzelstehender Maulbeerbaum, dahinter ein Stall. Links Hühner- und Schweinestall.
7. Wiese („Semlyék“).
- 8., 9. Einzelhof („Tanya“) im Herbst.
10. Der auf Abb. 8. abgebildete Einzelhof im Sommer.
11. Bauernhaus mit Rohrdach und mit offenem Traufdach (Hausflur). An der vom Regen geschützten Hauswand Paprikakränze. Links baufälliger Teil eines Stalles.
12. Maisstengel-Haufen.
13. Maisscheuer.
14. Altes Wohnhaus mit Rohrdach. Das Traufdach ist mit Latten umzäunt.
15. „Sonnenstrahlen-Giebel“, eine alte Szegeder Bauweise.
16. „Moderner“ Ziegelbau mit Hausflur und grossen Fenstern.
17. Wohnhaus mit Ziegeldach. Im Hofe dunkelrote, auf Stangen trocknende Paprikakränze und weit leuchtender, weisser Bauernofen.
18. Die Pappeln des 4. Bildes im Herbst.

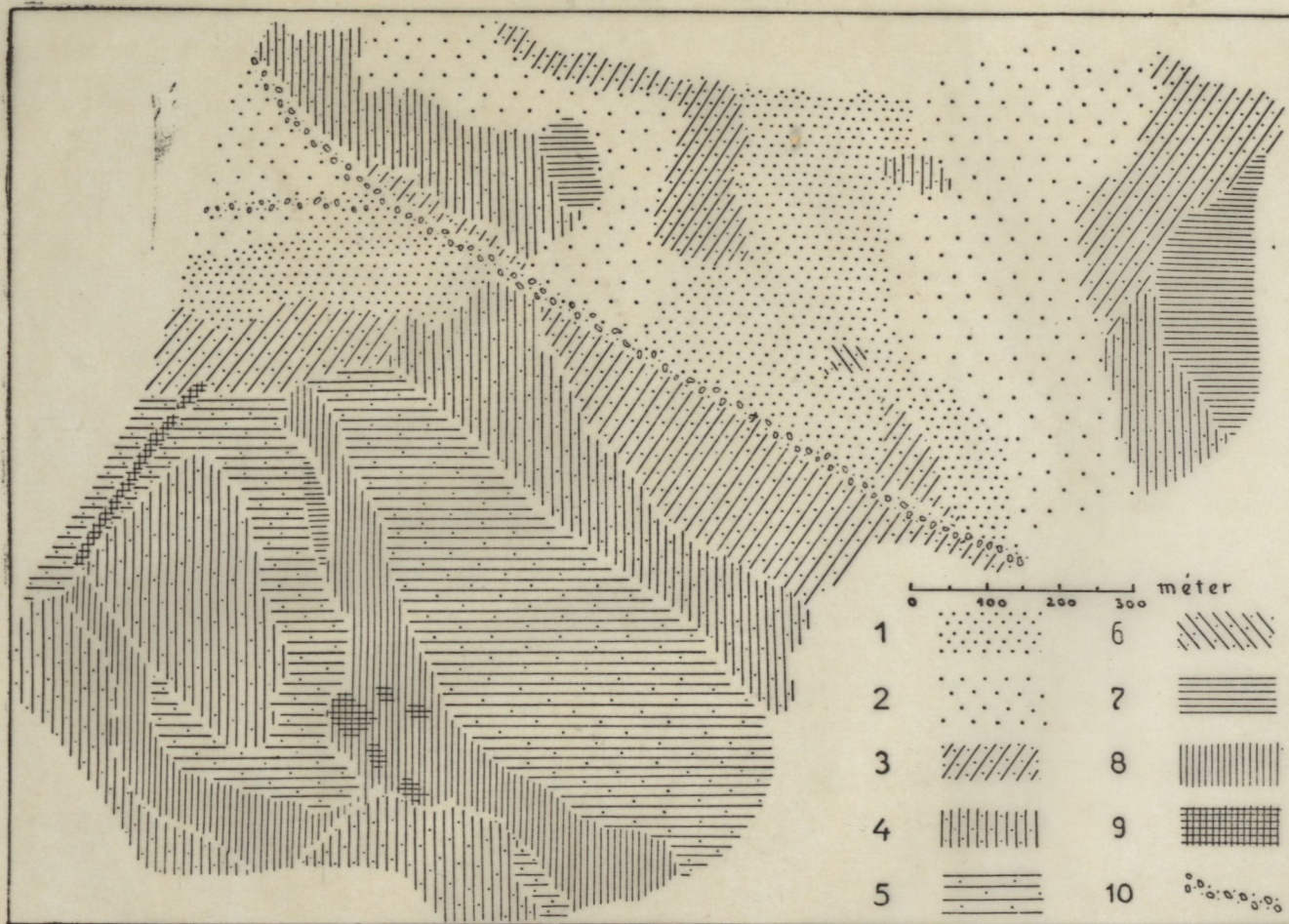
Életrajz.

1914-ben születtem Szegeden. Az elemi- és a középiskolát is itt végeztem. 1931-ben tettem érettségít a szegedi m. kir. áll. Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnáziumban. Ez év őszétől 1932 nyaráig gyógyszerértárban praktizáltam. 1932 szeptemberében beíratkoztam a szegedi Ferencz József-Tudományegyetem Matematikai- és Természettudományi Karára. Szaktárgyakul természetrajzot és földrajzot választottam. Ezekből nyertem 1937-ben középiskolai tanári képesítést.



1 = félméteres szintvonal — 1/2 m-Höhenlinien

A/II Talaj — Boden



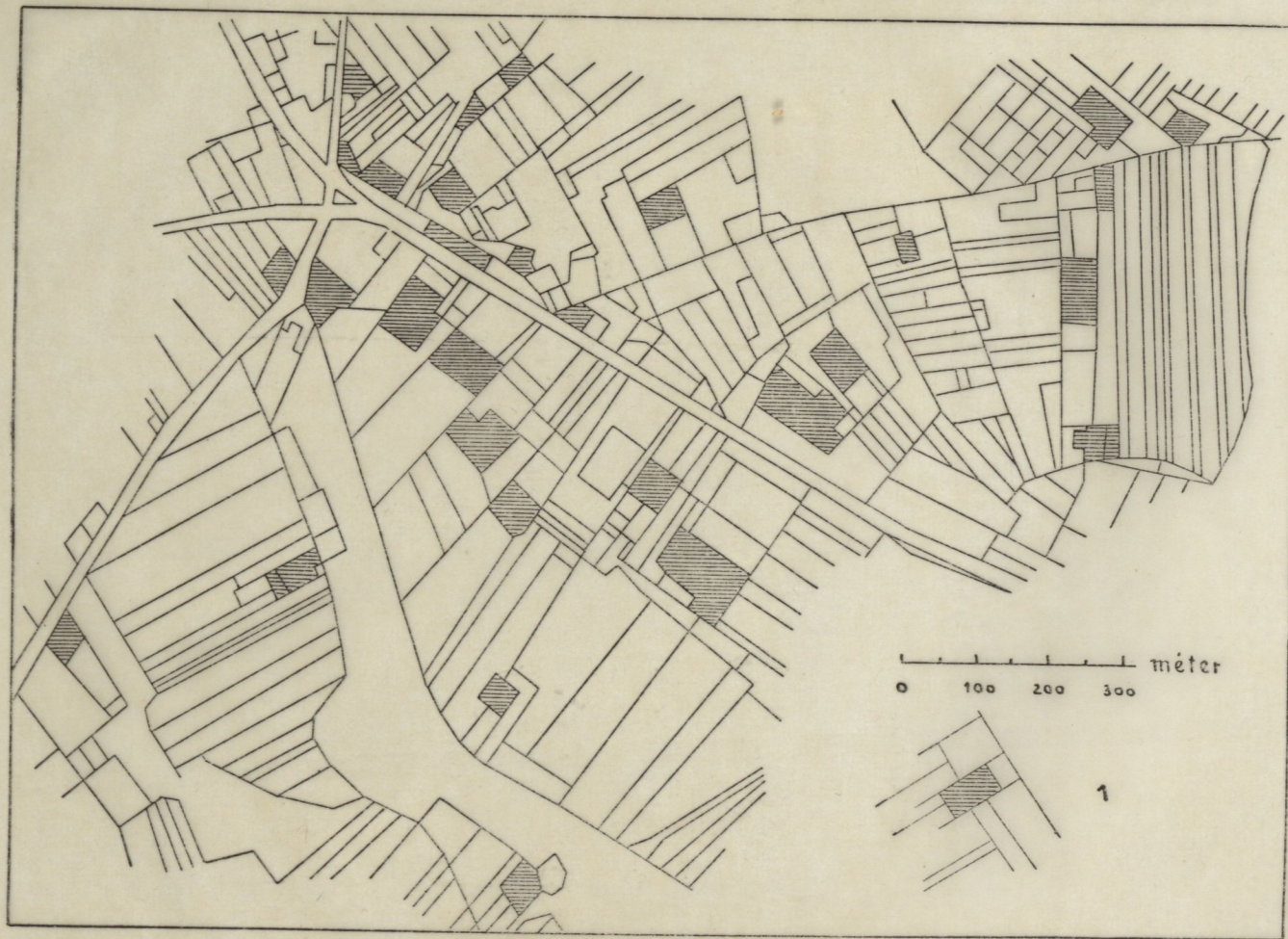
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

- 1 = homok — Sand
- 2 = futóhomok — Flugsand
- 3 = humuszos homok — humushältiger Sand
- 4 = iszapos homok — schlammiger Sand

- 5 = homokos vályog — sandiger Lehm
- 6 = agyagos homok — lehmiger Sand
- 7 = humuszos iszap — humushältiger Schlamm
- 8 = termőszik — Szikboden

- 9 = „vak“-szik foltok — weisse, stark „ausgelaugte“ Flecken der Szikboden
- 10 = homokos kavics — sandiger Kies

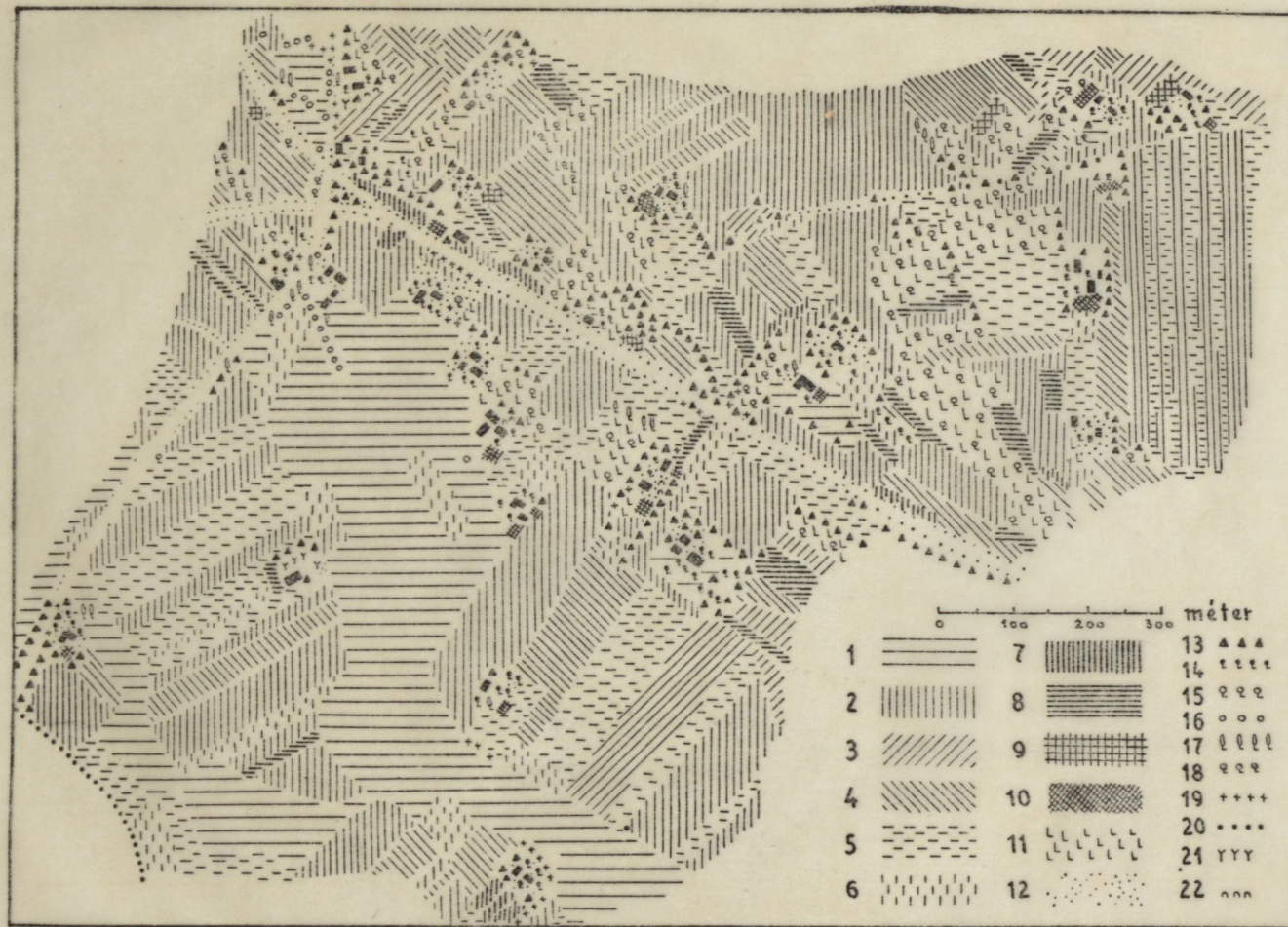
A/III Kataszteri földhatárok — Grenzlinien in der Katasteraufnahme



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

1 = parcellahatárok és tanya — Grenzlinien der Parzellen und Tanya (= Einzelhof)

A/IV Növényzet — Vegetation



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

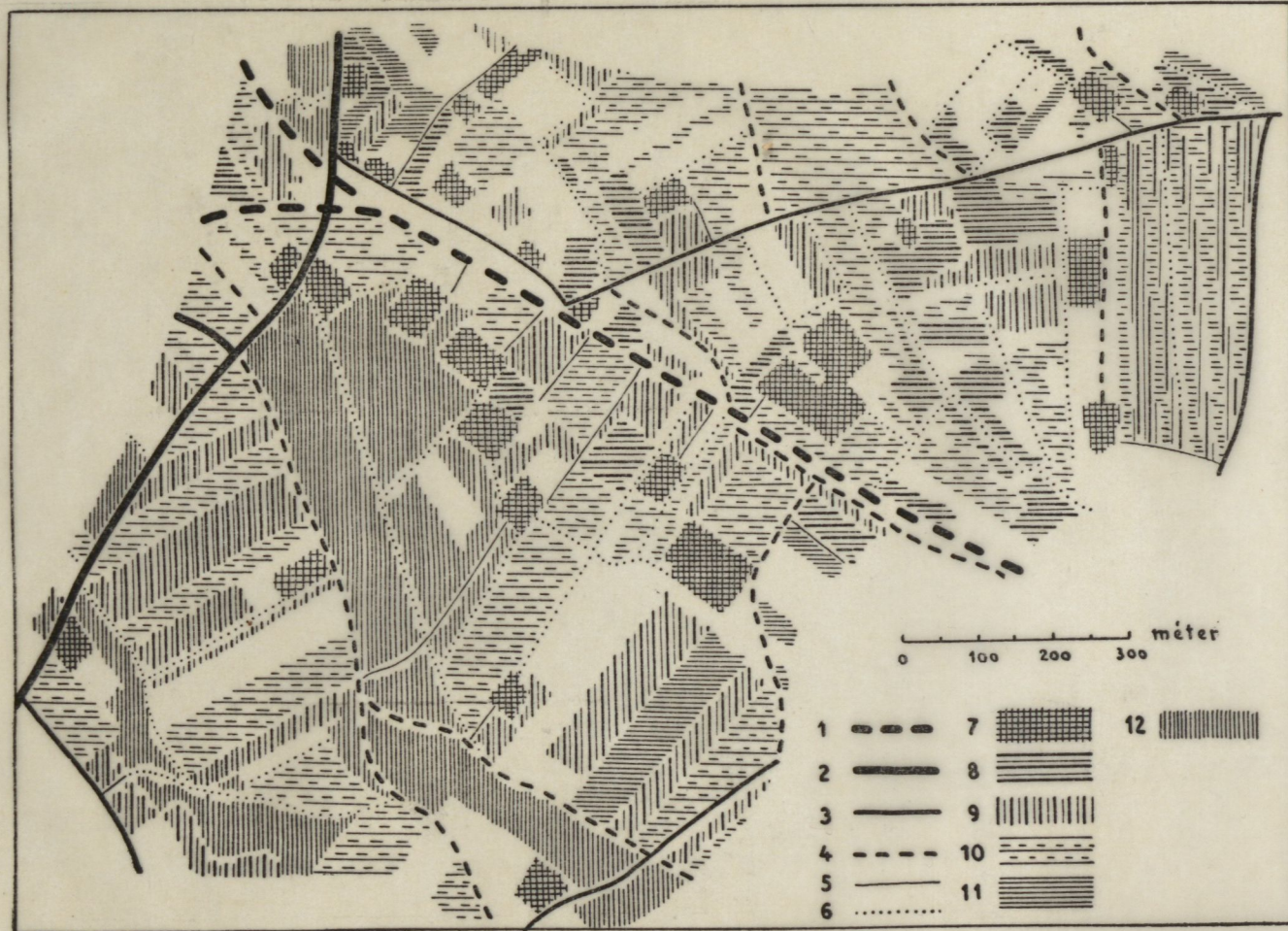
- 1 = „semlyék“ — Wiese
(kaszáló-legelő)
2 = búza, rozs — Weizen, Roggen
3 = árpa — Gerste
4 = kukorica — Mais
5 = paprika — Paprika

- 6 = cékla — rothe Rübe
7 = burgonya — Kartoffel
8 = „here“ (lucerna) — Luzerne
9 = vegyes — gemischte Kultur
10 = kert — Garten
11 = szőlő — Weingarten

- 12 = elszórt növényzet — zerstreute Pflanzen
13 = akácfa — Akazie
14 = eperfa — Maulbeerbaum
15 = gyümölcsfa — Obstbaum
16 = fűzfa — Weidenbaum

- 17 = jegenyenyárfa = Pappel
18 = diófa — Nussbaum
19 = „olajfa“ — Elaeagnus!
20 = epersővény — maulbeere Hecke
21 = „ecetfa“ — Ailanthus
22 = bokor — Busch

A/V Mozgékonyaság — Beweglichkeit



1 = rendszeres vonatjárat — regelmá-
siger Zugsverkehr

2 = sűrű — dicht
3 = igen gyakori — sehr häufig
4 = elég gyakori — genug
5 = ritka — selten
6 = gyalogközlekedés — Fussgängerverkehr
7 = állandó mozgás — stetige Bewegung

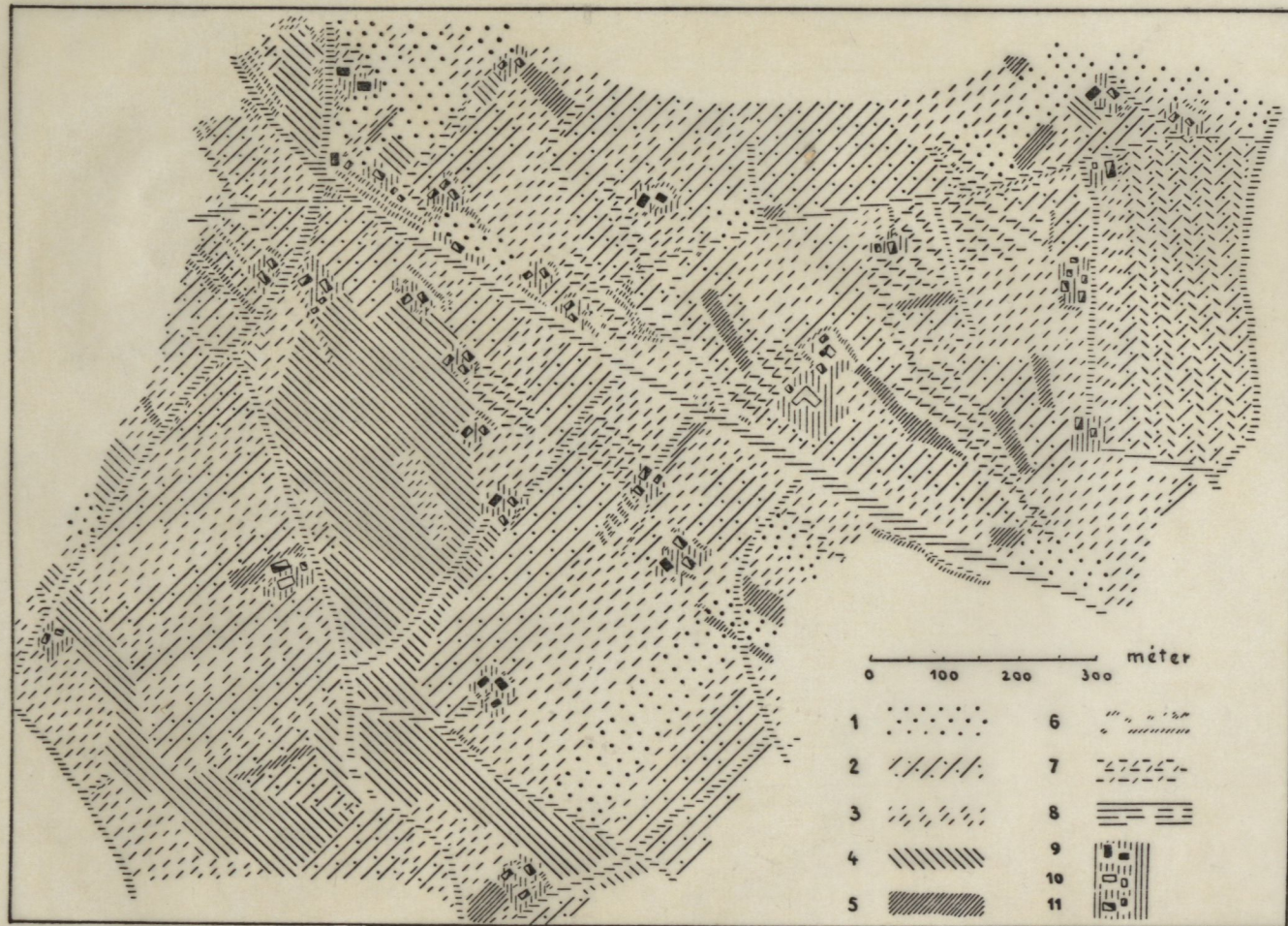
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

8 = állandó emberi mozgás —	stetige menschliche Bewegung
9 = gyakori —	häufige
10 = ember kétszer járja —	vom Menschen zweimal betreten
11 = kocsi, ló —	Wagen, Pferde
12 = jószág egyszer —	Vieh einmal
13 = ember négyszer —	Menschen viermal
14 = kocsi, ló —	Wagen, Pferde
15 = jószág kétszer —	Vieh zweimal
16 = a jószág a gyakoribb —	hauptsächlich Vieh

jel nélküli foltok: arány-
lag kevés emberi mozgás

Flecken ohne Zeichen:
verhältnismässig wenig
menschliche Bewegung

A/VI Nyári színek — Farbenflächen im Sommer

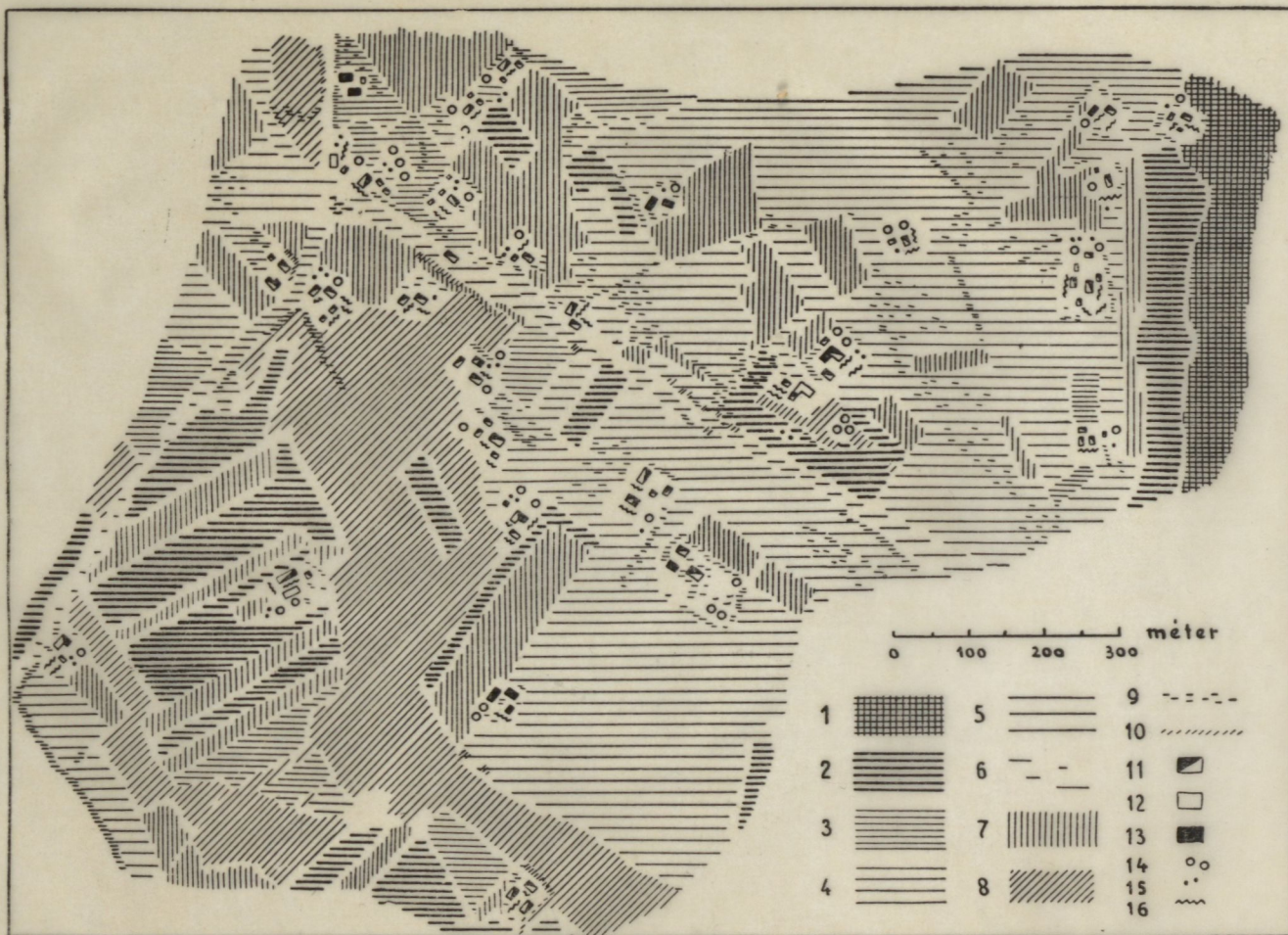


Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

- 1 = sárga — gelb
- 2 = sárgászöld — gelblichgrün
- 3 = növényzöld csíkokban — Pflanzengrün gestreift
- 4 = fűzöld — grasgrün
- 5 = sötétzöld — dunkelgrün
- 6 = lombzöld — laubgrün
- 7 = zöld homokszínű foltokkal — Sandfläche grüngefleckt
- 8 = talajszín — Bodenfarbe

- 9 = sötét tanyatömeg, egy-egy látható fehér ház és tetőszínek — fekete — schwarze
- 10 = sötét tanyatömeg, egy-egy látható fehér ház és tetőszínek — szürke — graue
- 11 = sötét tanyatömeg, egy-egy látható fehér ház és tetőszínek — piros — rothe

A/VII Őszi színek — Farbenflächen im Herbst



0 100 200 300 méter

- | | | | | | |
|---|--|---|--|----|--|
| 1 | | 5 | | 9 | |
| 2 | | 6 | | 10 | |
| 3 | | 7 | | 11 | |
| 4 | | 8 | | 12 | |
| | | | | 13 | |
| | | | | 14 | |
| | | | | 15 | |
| | | | | 16 | |

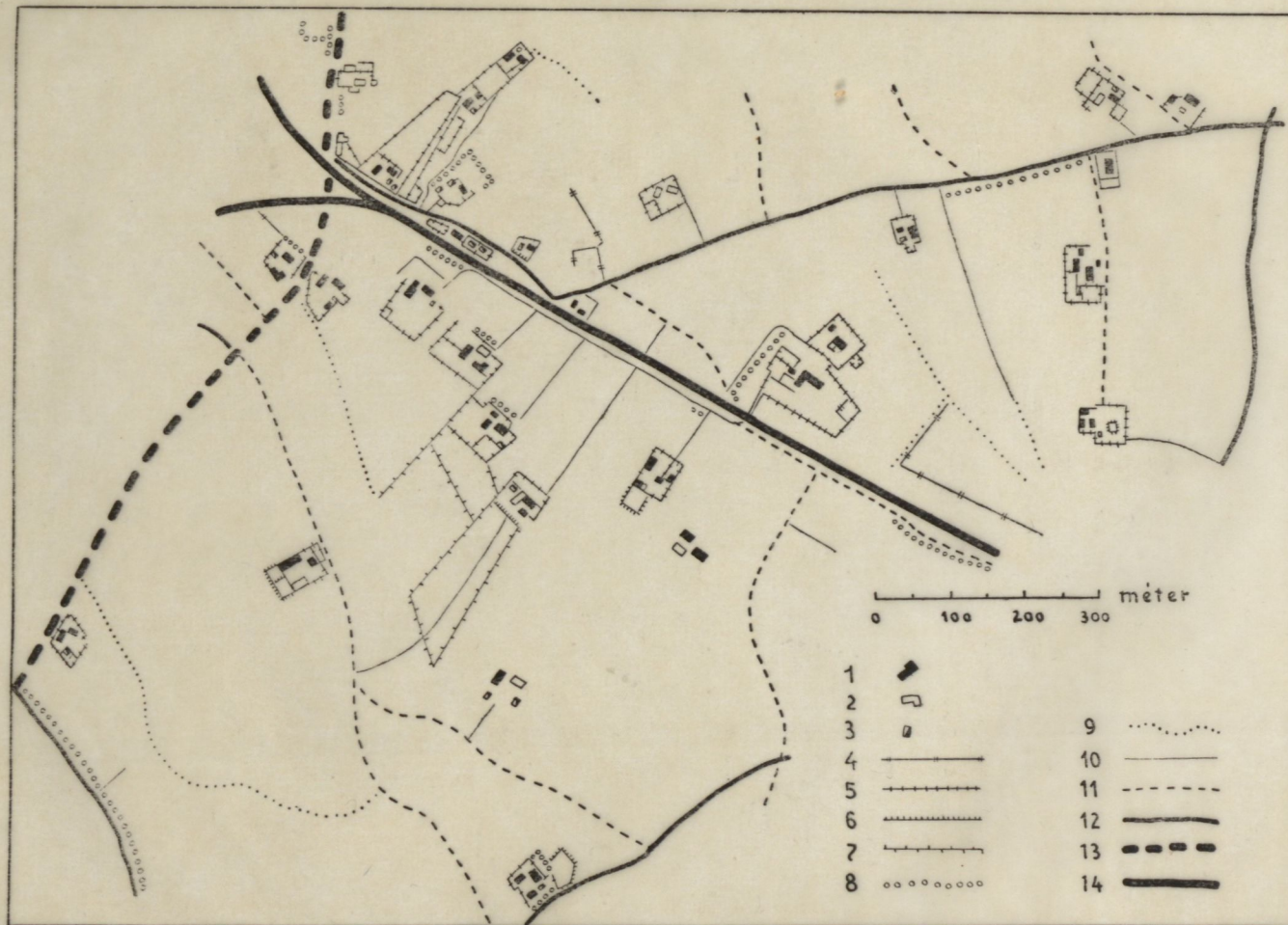
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

- | | | |
|-----------------------|--------|-----------------|
| 1 = fekete | — szín | schwarz |
| 2 = szürkésbarna | — szín | gräulichbraun |
| 3 = barnásszürke | — szín | bräunlichgrau |
| 4 = fakószürke | — szín | fahlgrau |
| 5 = világos homokszín | — szín | helle Sandfarbe |
| 6 = fehér | — szín | weiss |

- | | | |
|---------------|--------|-------------|
| 7 = élénkzöld | — szín | lebhaftgrün |
| 8 = fakózöld | — szín | fahlgrün |
| 9 = fatörzsek | — szín | Baumstämme |
| 10 = olajzöld | — szín | olivengrün |

- | | | |
|-------------------------------|--------|--------------------------|
| 11 = piros | — szín | rothen |
| 12 = fehér | — szín | grauen |
| 13 = fekete | — szín | schwarzen |
| 14 = sárga szalmakazlak | — szín | gelbe Strohsober |
| 15 = sárga kukoricaszár-kúpok | — szín | gelbe Maisstengel-Haufen |
| 16 = piros paprikafüzérek | — szín | rothe Paprikakränze |

A/VIII Átalakított anyag — umgeformter Stoff



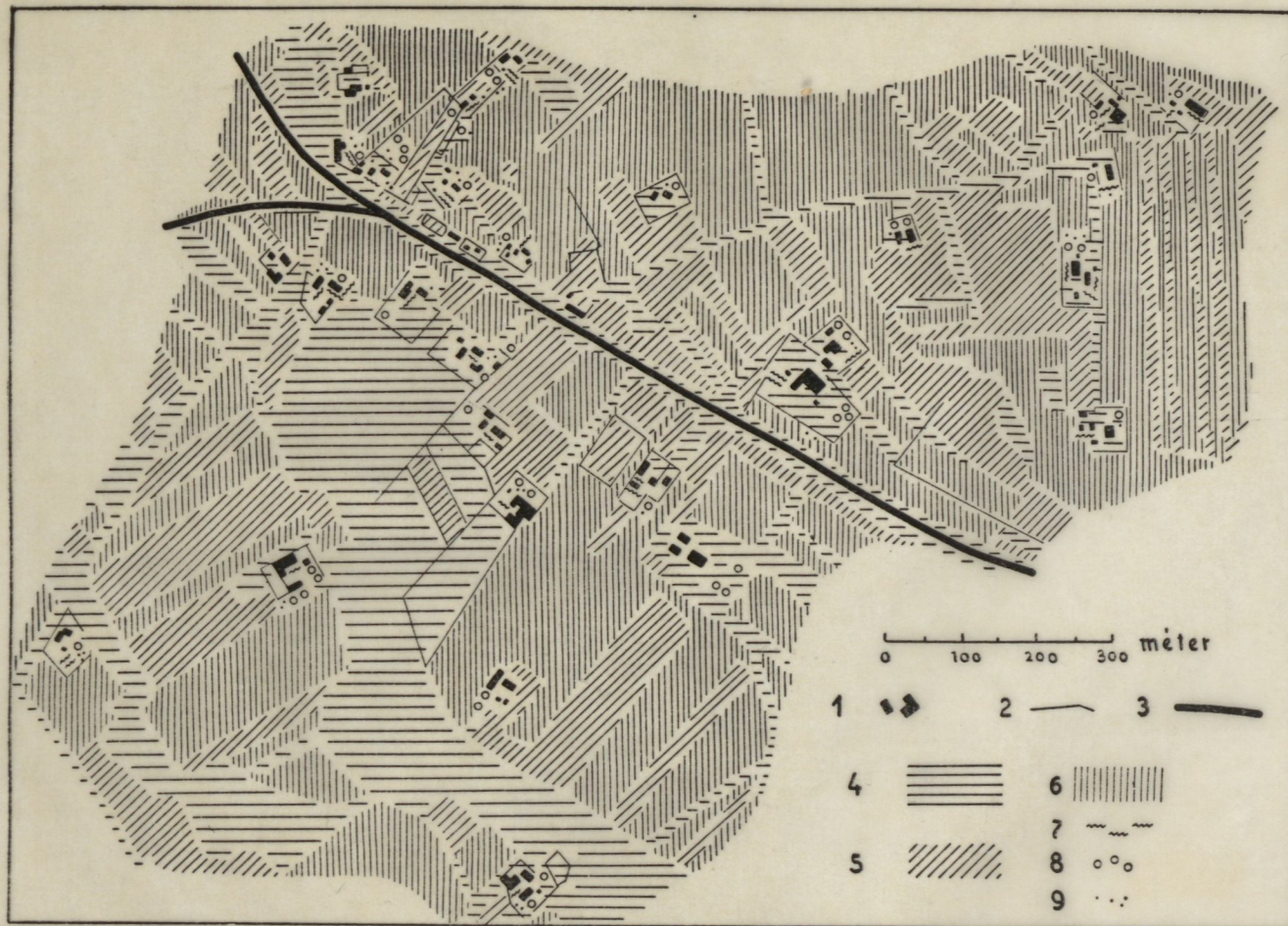
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung :

- 1 = vályog cserép — Gebäude aus Lehm mit Ziegeldach
 2 = " nád tetővel — " " Rohrdach
 3 = fa " cserép — Holzgebäude " " Ziegeldach
 4 = drótkerítés — Drahtzaun
 5 = léckerítés — Lattezaun
 6 = „tányéricszár“-kerítés — Zaun aus Sonnenblumenstengel

- 7 = deszkakerítés — Bretterzaun
 8 = élősvény — Heckenzaun
 9 = ösvény — Pfad
 10 = kocsi-„bejáró“ — Wagenzufahrt
 11 = keveset használt kocsit — wenig benutztes Fahrweg

- 12 = nagyobb forgalmú kocsit — Fahrweg mit regen Verkehr
 13 = széles kocsit — breiter Fahrweg
 14 = tanyai vasút — Kleinbahn

A/IX Változékonyság — Veränderlichkeit



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

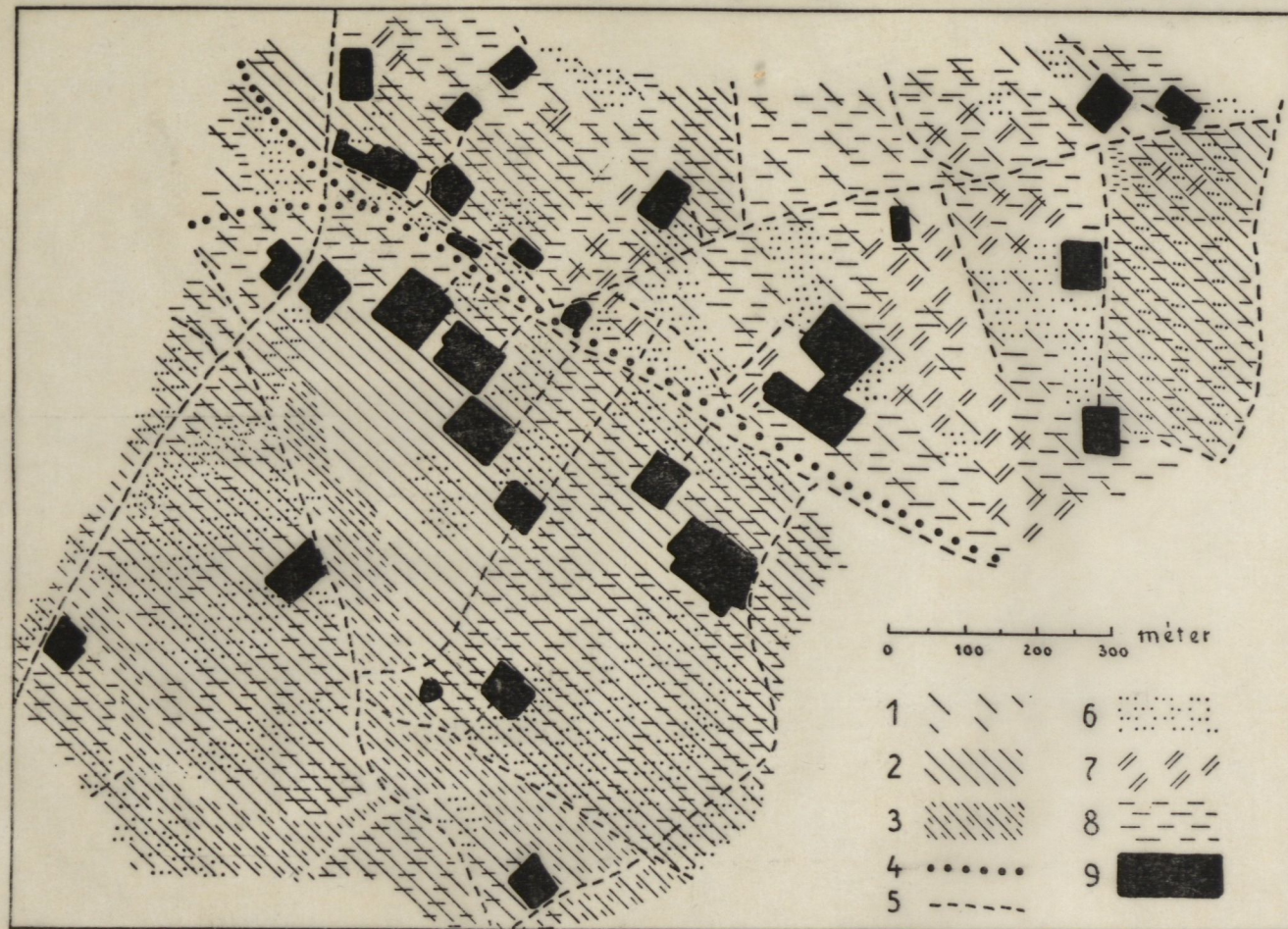
Változatlan — Unveränderliche:

- 1 = épületek — Gebäudekomplex
- 2 = kerítés — Zaun
- 3 = sín pár — Geleise

Változó — Veränderliche:

- | | | | | | |
|----------------------------------|------------------------------------|--|------------------------------------|----------------------------------|---|
| 4 = évente
színét | { kétszer
háromszor
többször | { változtató —
és vertikálisan —
is megváltozó — | Pflanzen-
decke mit
jährlich | { zweimal
dreimal
mehrmals | { wechselnder
Farbe und mit
wechselnder
Höhe |
| 7 = paprikafűzér — Paprikakränze | 8 = szalmakazal — Strohschober | 9 = kukoricaszár-kúp — Maisstengel-Haufen | | | |

A/X Talajhordképesség-akadályozottság — Tragfähigkeit des Substrates-Hindernisse



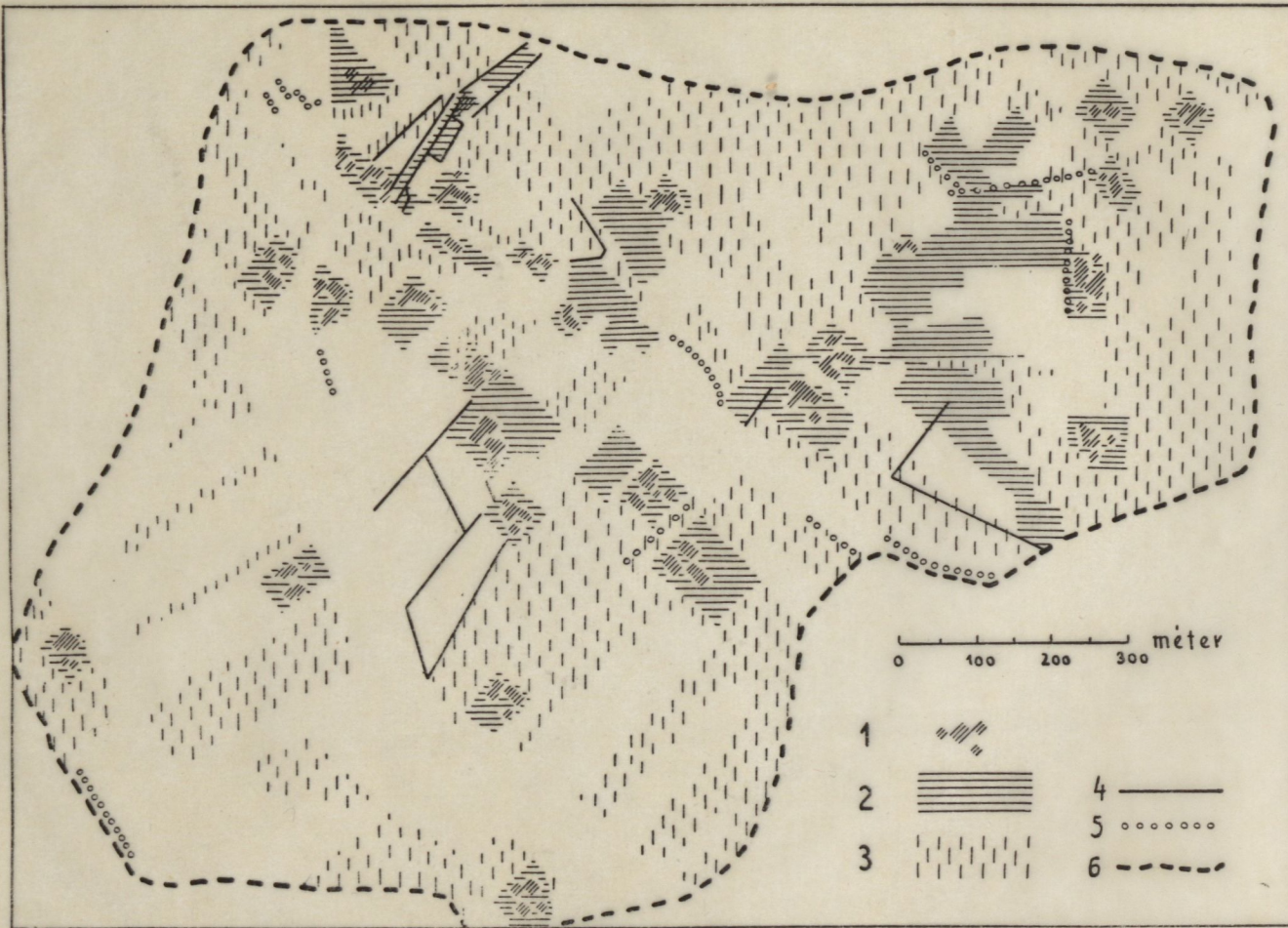
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

- 1 = laza homok — lockerer Sand
 2 = kötöttebb talaj — etwas gebundener Sand
 3 = kötött (szikes) talaj — schwerer Szikboden
 4 = töltés — Damm
 5 = kocsíút — Fahrweg

- 6 = a növény-
 7 = takaró
 8 = magassága
 9 = tanyaterület, állandó akadály
- { 0,5 m alatt
 { 0,5 m – 1 m
 { 1 m felett
- időszakos
akadály

- Höhe der { < 0,5 m }
 — Pflanzen- { 0,5 – 1 m } periodisches
 — decke { > 0,5 m } Hindernis
 — Gebäudekomplex, beständiges Hindernis

A/XI Nyíltság — Offenheit im Medium

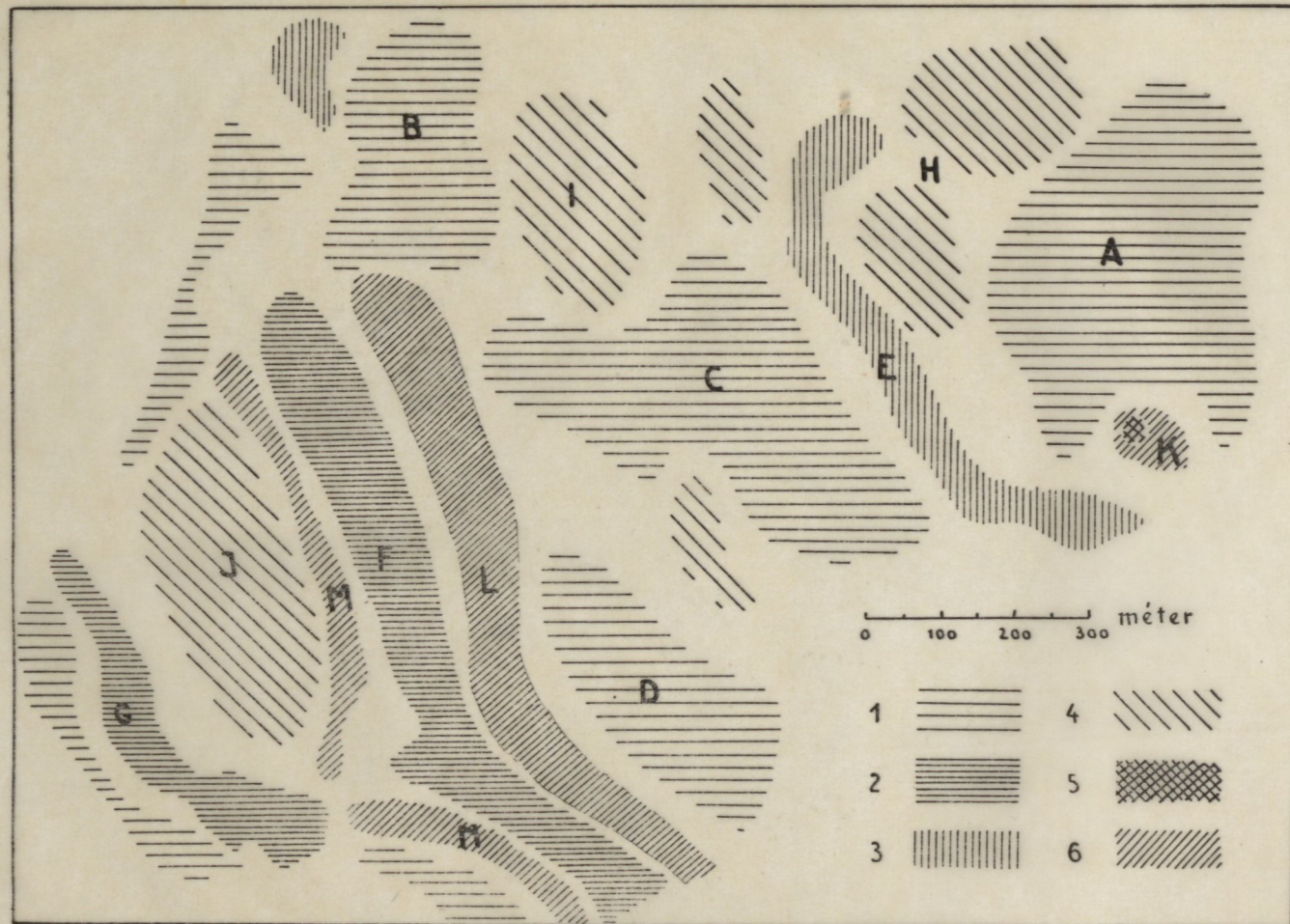


Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

- 1 = állandóan zárt közeg és állandó akadály — geschlossenes Medium und undurchsichtiger Isolator
2 = időszakosan részben nyílt közeg — periodisch teilweise durchsichtiges Medium
3 = " " zárt — geschlossenes " " jel nélküli foltok: "nyílt, bár meg lehetősen" határolt közeg
Flecken ohne Zeichen: offenes, obwohl ziemlich begrenztes Medium

- 4 = } legyőzhető akadályok — übersteig-
5 = } barer oder umgehbarer Isolator
6 = a leírt terület határa — Grenze des
behandelten Gebietes

Sz/XII Formafelszínek — Flächen der Oberflächenformen



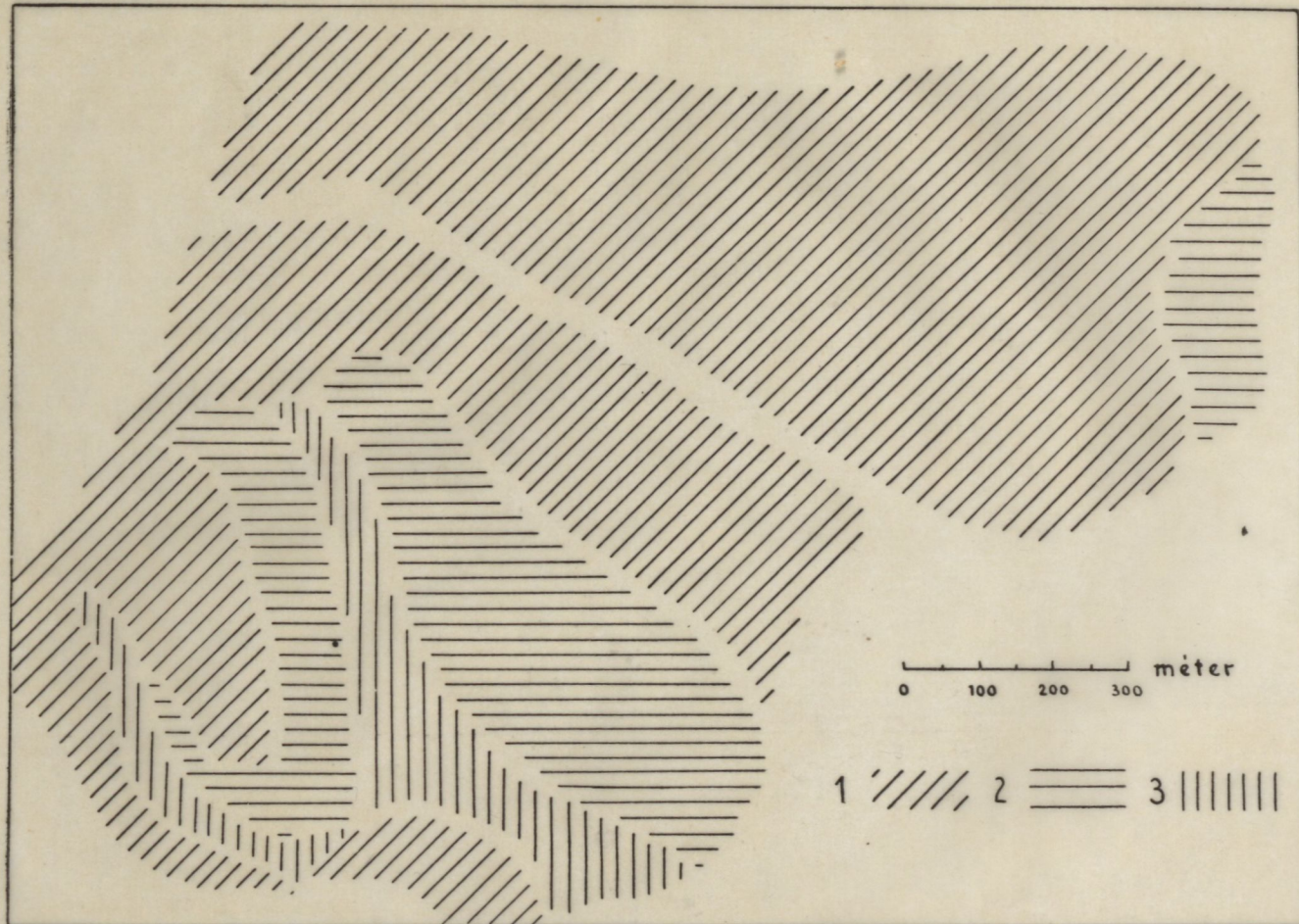
1 = sík — Ebenefläche
2 = lapály — Flachland

Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

3 = hajlat — Flachmulde
4 = hát — Erhebung

5 = halom — Hügel
6 = lejtő — Neigungsfläche

Sz/XIII Talajfelszínek — Flächen des Bodens



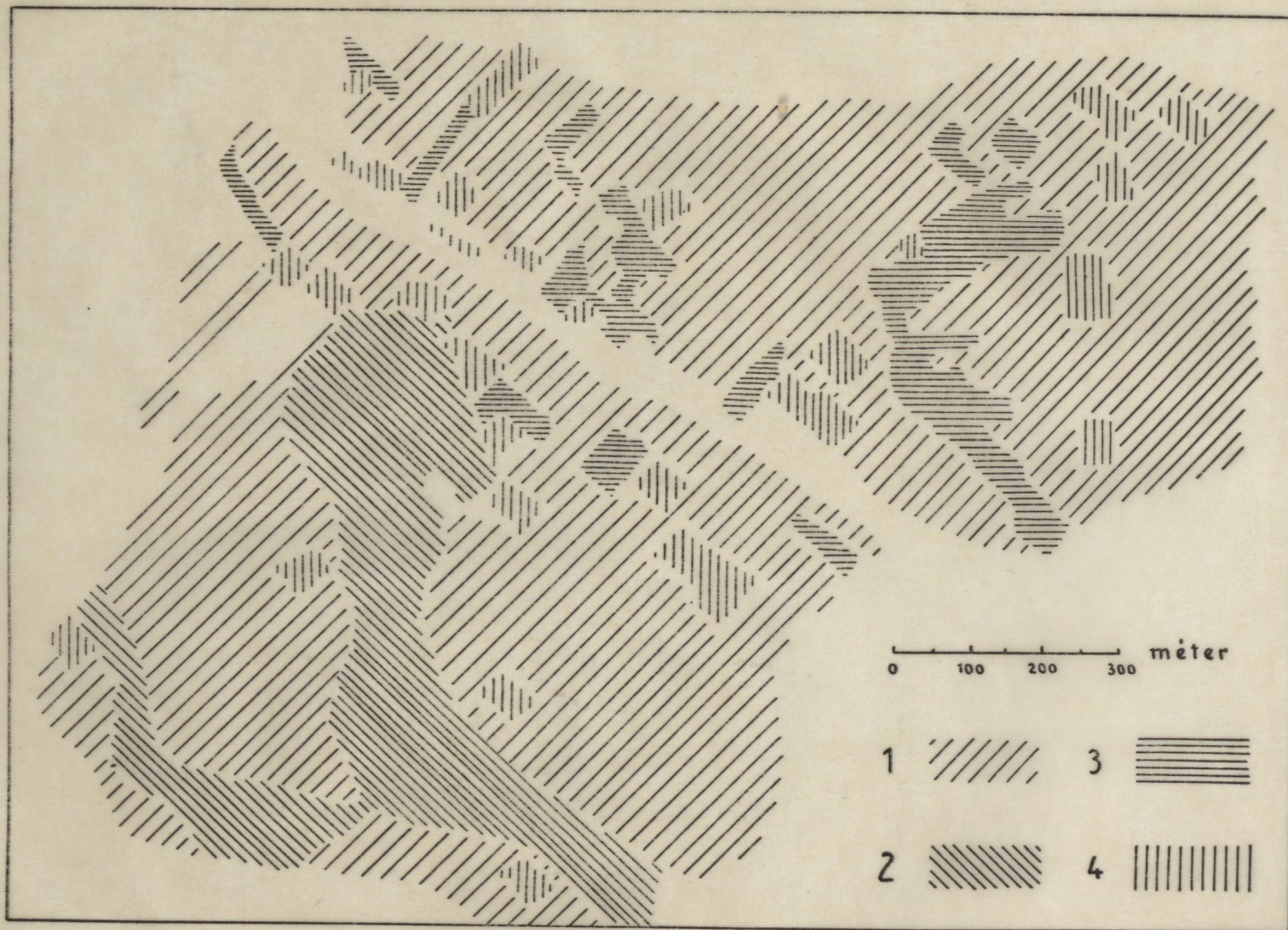
Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

1 = homok — Sandfläche

2 = kötöttebb talaj — etwas gebundene Bodenfläche

3 = szik — Szik-(Alkali-)bodenfläche

Sz/XIV Növényzeti felszínek — Flächen der Vegetation



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

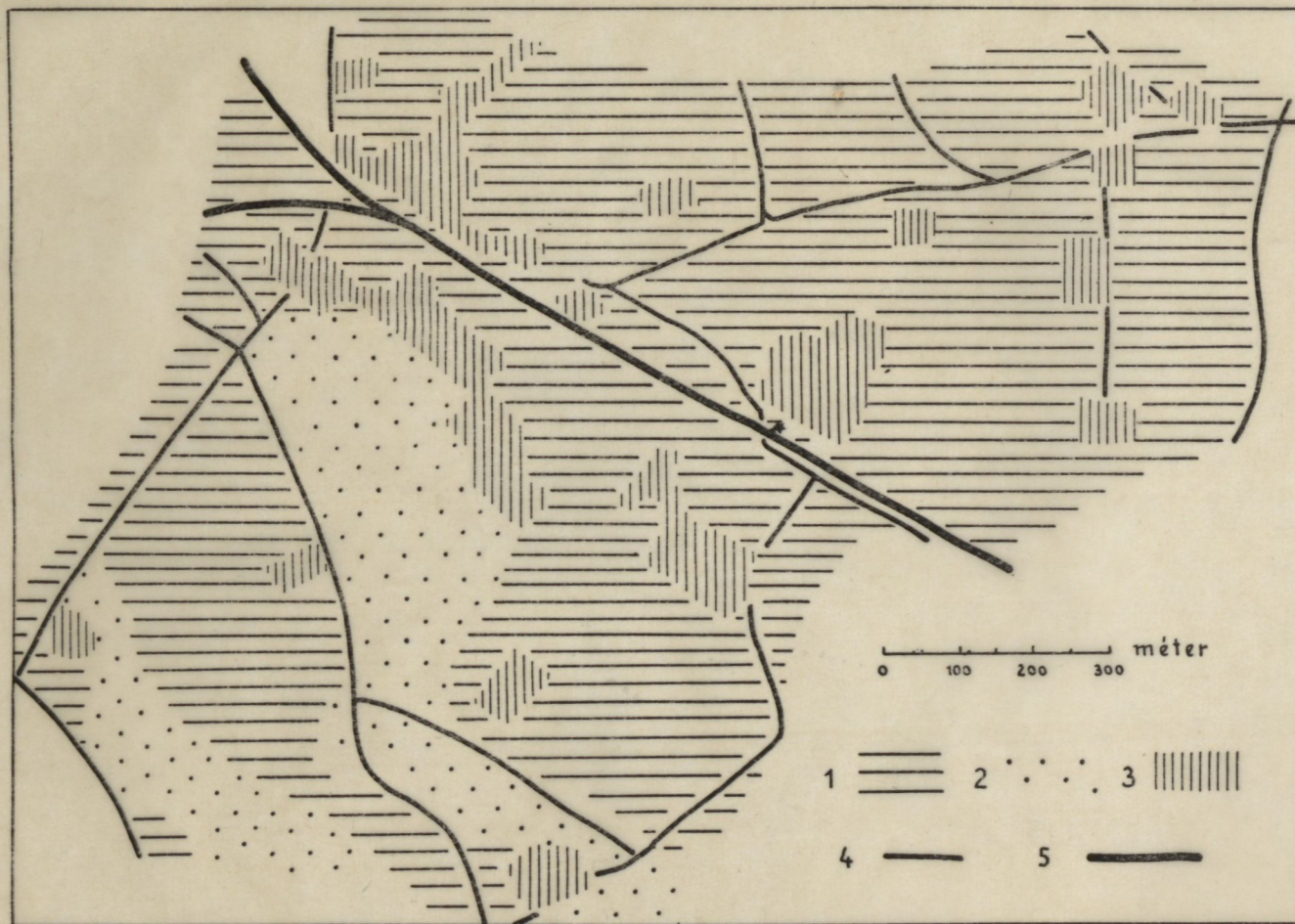
1 = szántóföld — Ackerfläche

2 = kaszáló-legelő — Wiesenfläche

3 = szőlő és gyümölcsös — Wein- und Obstgarten

4 = facsoport — Baumgruppe

Sz/XV Átalakított anyagok felszínei — Flächen der umgeformten Stoffe



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

1 = megművelt terület — bebaute Fläche

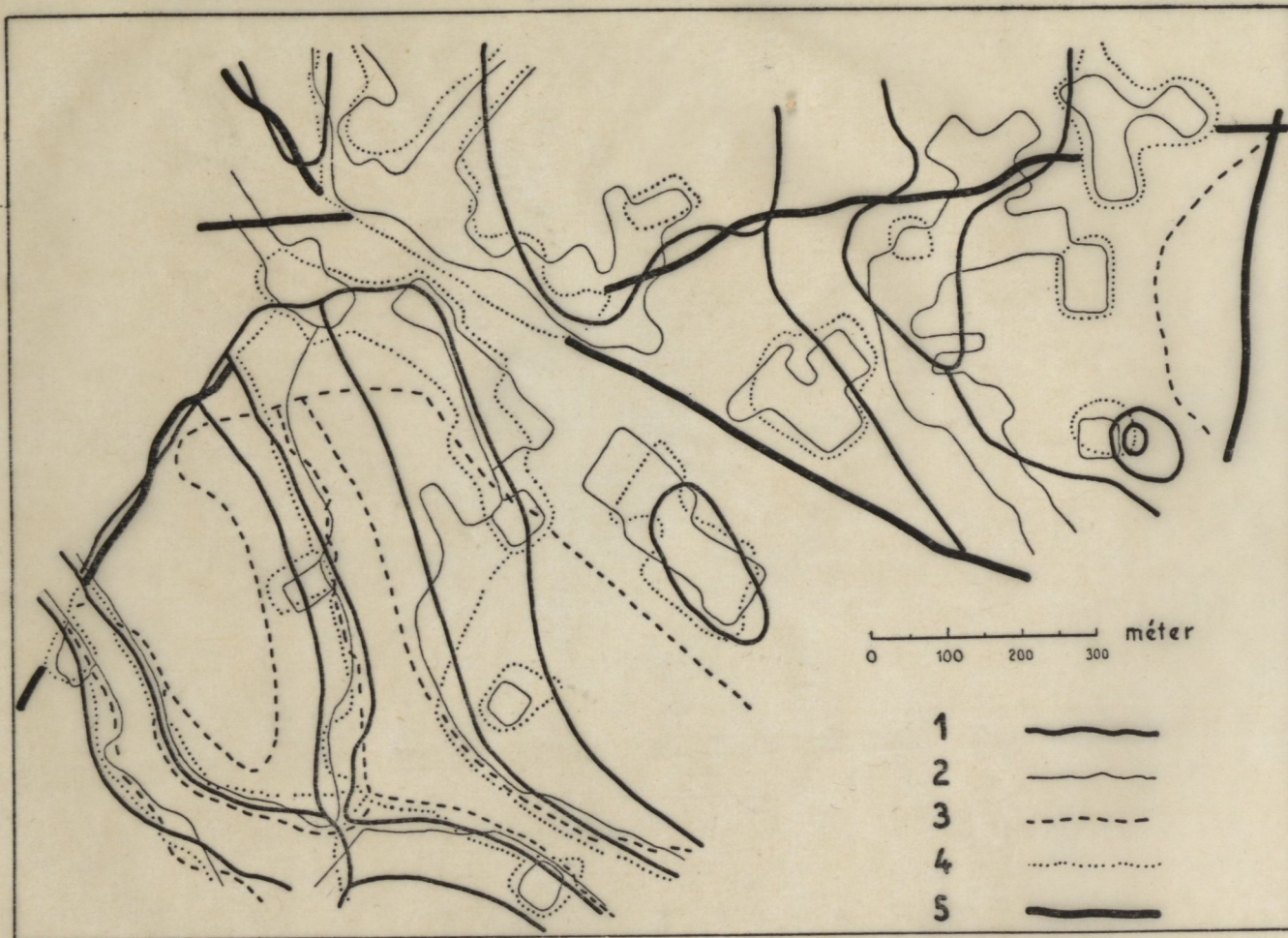
2 = természetes terület — Naturfläche

3 = épületcsoportok — Gebäudekomplex

4 = út — Weg

5 = vasút — Kleinbahn

Sz/XVI Szintétizált területegységek — Synthetische Raumeinheiten



Jelmagyarázat — Zeichenerklärung:

1 = formafelszínek határa — Flächengrenze der Oberflächenformen
 2 = növényzeti felszínek határa — Flächengrenze der Vegetation
 3 = talajfelszínek határa — Flächengrenze des Bodens

4 = átalakított anyag-felszínek határa — Flächengrenze des umgeformten Stoffes
 5 = út — Weg

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
<i>A tájleírás Granö szerint</i> — — — — —	73
Alapfogalmak. A terület elhatárolása. A leírás módszere	
<i>A kunhalmi terület kiválasztása</i> — — — — —	76
<i>A táj analízise</i> — — — — —	78
Domborzat — Talaj — Kataszteri földhatárok — Növényzet —	
Állatok — Mozgékonyság — Nyári színek — Őszi színek — Át-	
alakított anyag — Változékonyság — Talajhordképesség —	
Akadályozottság — Nyíltság	
<i>A táj szintézise</i> — — — — —	91
Formafelszínek — Talajfelszínek — A növényzet felszínei — Át-	
alakított anyagok felszínei — Szintetizálás útján nyert terület-	
egységek — Összefüggések a formafelszínekkel — Összefüggé-	
sek a talajjal — Összefüggések a kataszteri földhatárokkal —	
Összefüggések a növénytakaróval — További összefüggések	
<i>Forrásmunkák</i> — — — — —	102
<i>Irodalom</i> — — — — —	102
<i>Methodische Beschreibung eines Teiles des Tanyagebietes der Stadt</i>	
Szeged (Zusammenfassung) — — — — —	103
<i>A fényképek jegyzéke</i> — — — — —	106
<i>Erklärung zu den Lichtbildern</i> — — — — —	107
<i>Mellékletek:</i>	
I—V tábla fényképek	
A/I—Sz/XVI térképek	